

marife

dini arařtırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 17 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2017

ARAŞTIRMA

Őia'da Hadis Rivayeti ve İsnad Tenkidinde Ashâb-ı İcmâ Telakkisinin Rolü

İbrahim Kutluay

Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Hadis Ana bilim dalı Öğretim Üyesi

i_kutluay@yahoo.com

Geliş Tarihi: 22.04.2017 • Yayına Kabul Tarihi: 16.05.2017

Öz

Őia'ya göre ashâb-ı icmâ, İmam Muhammed el-Bâkır (ö.114/733), Ca'fer es-Sâdık (ö.148/765), Mûsâ el-Kâzım (ö.183/799) ve oğlu Ali er-Rızâ'nın (ö.203/818) ashâbından olup her biri altı kişiden oluşan üç gruptaki toplam on sekiz râviyi ve âlimi ifade etmektedir. Bunlar, hadis kaynaklarının önde gelen râvileridir ve kendilerine dayandırılan hadisler "tashîhu mâ yasihhu anhum" şeklinde formüle edilen prensibe göre sahih kabul edilmektedir. Ancak bu hususta icmâ olduğu ifade edilse de ashâb-ı icmânın sayısına ve bu tâbirle tam olarak ne kastedildiğine dair İmâmî ulemâ arasında tam bir birlik yoktur. Bu makalede öncelikle ashâb-ı icmânın kimlerden oluştuğu ve bu konudaki ihtilaflar, Őia'nın el-Usûlü'l-erbaatü'r-ricâliyye diye bilinen temel ricâl kitaplarına ve ashâb-ı icmâya yer veren hadis usûlüne dair kaynaklara başvurularak ele alınacak, ashâb-ı icmânın kendilerinin ya da içinde yer aldıkları isnad ve rivayetlerin kendilerine duyulan itimada binaen makbul addedilme sebepleri incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Ashab-ı İcma, Asabe, Őia, Keşşî, Hadis Tenkidi

The Hadith Transmitting in Shia and The Role of the Understanding of Ashab al-ijma in Isnad Criticism

According to Shia, ashâb al-ijma (a group of Shii transmitters that a consensus occurred on their trustworthiness) are those who are from the companions of Imam Muhammad al-Baqir (d.114 /733), Ja'far al-Sadiq (d.148/765), Mûsa al-Kazim (d.183/799), and his son Ali al- Riđa (d.203 /818). Ashab al-ijma are three groups consisting of six people, and each group includes six transmitters, total is eighteen transmitters. These are also the leading transmitters of the canonic hadith sources of Shia, particularly ahqam (judicial) hadiths, and the chains of hadiths based on them are accepted as an authentic according to the principle i.e. "tashihu mâ yasihhu anhum" which was formulated by prominent Shii scholars. However, although it is mentioned as a consensus on this issue, there is no complete agreement among Imami scholars on the exact number of ashâb al-ijma and what this phrase means exactly. Therefore, in this article, first of all, it will be studied who are ashâb al-ijma and the controversies on this subject by referring to the basic sources on biography (rijâl) books called al-usûl al-arbiatu al-rijaliyya, and the books of hadith methodology. Essentially, it is aimed to evaluate the reasons why ashâb al-ijma are regarded as reliable and the isnads in which a transmitter from ashâb al-ijma takes place are considered as acceptable depending on their reliability.

Keywords: Ashâb al-ijma, Asaba, Shia, Kashshi, Hadith Criticism

Atıf

Kutluay, İbrahim, "Őia'da Hadis Rivayeti ve İsnad Tenkidinde Ashâb-ı İcmâ Telakkisinin Rolü", *Marife*, 17/1 (2017): 29-50.

Giriş

İsnâaşeriyye İmâmiyyesi,¹ Resûl-i Ekrem'in (a.s.) vefatını müteakip Hz. Ali ve Ehl-i beyt ekseninde yeni bir tarih ve inanç sistemi inşa etmiş, kendi tarih ve din algısına uygun bir hadis tarihi tasavvuru geliştirmiştir.² Bu anlayış, hadis rivayeti ve cerh - ta'dîl ilminde de geçerli olup ashâb-ı icmâ telakkisi hadislerin sened ve metinlerini tashihte önemli bir fonksiyon icra etmekte ve genel ta'dîl ve tevsik³ içinde mütalaa edilmektedir. Ayrıca, ileride ele alınacağı üzere, Keşşî'den (ö. 340/951) sonra pek çok âlim bu hususta icmâ olduğundan söz etmiştir. Muhaddis Nûrî'nin (ö. 1320/1902) vurguladığı gibi ashâb-ı icmâ telakkisi, dirâyetü'l-hadis ve Şîa ricâl ilminin en önemli konularındandır; öyle ki binlerce hadis (ahbâr) bu prensibe göre sahih kabul edilmekte ya da rivayetler hakkında buna dayanarak hüküm verilmektedir.⁴ Şehîdü's-Sânî (ö. 965/ 1558) sahih hadis bahsinde, Fatahî olmasına rağmen Ca'fer es-Sâdık'ın ashâbından ve ashâb-ı icmâdan olan Ebân b. Osmân'ın naklettiklerinde icmâ olduğunu belirtmiştir.⁵ Fikhî hadisler de çoğunlukla mezkûr râviler kanalıyla nakledilmektedir.⁶

Ashâb-ı icmânın Şîa isnad sistemindeki yerini takdir edebilmek için şu hususların akılda tutulması gerekir: Şîa hadis külliyyatını, büyük ölçüde, İsnâaşeriyye İmamiyye'sinin sayılarını on iki ile tahdid ettikleri ve mâsum saydıkları imamlara nisbet edilen *ahbâr* oluşturmaktadır. Resûlullah (a.s.) sahâbe ve tâbiîn şeklinde devam etmesi beklenen hadis isnad sistemi, Resûlullah'tan ve diğer imamlardan da rivayetler olmakla beraber, Şîa'da çoğunlukla Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'a dayandırılan ve onların ashâbı tarafından nakledilen rivayetlere bina edilmiştir. Bu bağlamda Şîa, âdil saydıkları ve kendilerinden pek az hadisin rivayet edildiği on civarındaki sahâbî hariç tutulursa, hadis rivayetinde hâkim uygulama olarak imamların ashâbı kanalıyla devam etmektedir. Hadislerin müntehâsı bir şekilde mutlaka mâsumaya dayanmakta ve metinler imamın ashâbından denilen râviler kanalıyla nakledilmektedir. Şîa'da genel olarak isnadların müntehâsı, nadiren Resûlullah (a.s.) olup rivayet zinciri Ali (r.a.) ya da diğer mâsum imam şeklinde devam eder yahut da mâsum imamda başlayıp ileriye (sahâbî, Resûlullah gibi) gitmez. Bunun en önemli sebebi olarak bilhassa Hz. Muaviye döneminde yalanın ve hadis uydurmacılığının artması, dolayısıyla en sağlam isnadların Ehl-i beyt kanalıyla gelenler olması gösterilmiştir.⁷ Ayrıca Şîa'da, bu makalenin asıl konusunu teşkil eden mezkûr dört imamın ashâbından olup sika sayılan ve *ashâb-ı icmâ* diye nitelenen râviler grubunun yer aldığı isnadların ya da rivayetlerin, bazı tartışmalar olmakla beraber, sahih sayılması söz konusudur.

¹ Genel bir kavram olan Şîa'yı kullandığımızda İsnâaşeriyye İmâmiyyesi'ni kastediyoruz.

² Özpınar, Şîa Hadis Tarihinin Teşekkül Dönemi, s. 192.

³ Kutluay, İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dîl, s. 266 vd.

⁴ Muhaddis Nûrî, Hâtîmetü Müstedreki'l-vesâil, VII, 7; Sübhânî, Külliyyât, s. 173.

⁵ Şehîdü's-Sânî, er-Riâye, I, 173. Keza ashâb-ı icmâdan olan Abdullah b. Bekir, Şîi Fatahiyye fırkasındandır. Sübhânî, Külliyyât, s. 191.

⁶ Meselâ Cafer es-Sâdık'ın ashâbından olan Cemil b. Derrâc en-Neha'nin sadece el-Kâfi'de 368 rivayeti bulunmaktadır.

⁷ Kuzudişli, Şîa'da Hadis Rivayeti ve İsnad, s. 47.

Yukarıda isimleri zikredilen dört imamın ashâbından üç grup râviyi ihtiva eden ashâb-ı icmâ ve bunların rivayetlerinin makbul kabul edilmesine yönelik telakki, *el-Usûlü'l-erbaatî'r-ricâliyye*'yi (diğer adıyla *el-usûlü'r-ricâliyyetü'l-erbaa'*) oluşturan dört eserden⁸ birinin müellifi olan Keşşî ile birlikte erken dönemden itibaren tanınır hâle gelmiştir. Bununla birlikte bunun öncesinin olup olmadığı, müteahhirîn döneminde sadece Keşşî tarafından mı dile getirildiği meselesi tartışmalıdır. Zira ileride ayrı başlık altında değinileceği üzere bunun müteahhirîn⁹ döneminde ihdas edildiğini savunan Sübhânî¹⁰ gibi âlimler vardır. Ayrıca Ashâb-ı icmânın sayısı, icmânın mâhiyeti ve neye taalluk ettiği, icmânın keyfiyeti gibi hususlarda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Aşağıda, ashâb-ı icmânın içinde yer aldığı hadis kaynaklarından alınmış birer rivayet, söz konusu râvilerin isnadlar içinde nasıl yer aldıklarına, ahbârı bazen doğrudan imamdan bazen de diğer râvilerden nakledebildiklerine ve Şîa'da isnadın yapısına bir örnek olması bakımından dipnotlarda zikredilecek, ayrıca yukarıda kısaca işaret ettiğimiz tartışmalı meseleler ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1. Ashâb-ı İcmâ Kavramının Doğuşu ve Kimlerden Oluştugu

Genel olarak Keşşî'nin ricâle dair eseri,¹¹ ricâl ve hadiste "ashâb-ı icmâ nazariyesi"nin kaynağı kabul edilmektedir.¹² Öyle ki Keşşî, imamların ashâbı hakkında eserinin üç farklı yerinde,¹³ aşağıda değinileceği üzere, üç ifadeye yer vermiş ve altışar kişiden oluşan üç grup râvi hakkında İmâmî âlimler topluluğunun (el-asâbe, el-usba)¹⁴ icmâ ettiklerini bildirmiştir.¹⁵ Onun bu konudaki mütalaası, ashâb-ı icmâ nazariyesinin doğuşunun ve genel olarak söz konusu râvilerin güvenilir kabul edilmesinin nüvesini oluşturmuştur. İmâmî ulemâ, hadis usûlünün ve ricâl ilminin kaidelerini belirlerken Keşşî'nin söz konusu ifadelerine atıfta bulunmuşlardır.¹⁶ Keşşî'den sonra, mâhiyeti tartışmalı olmakla beraber, ashâb-ı icmâ hakkında asâbenin icmâsından bahseden diğer bir âlim, hicrî dördüncü asır Şîi ulemâsından olan Şeyh et-Tûsî'dir (ö. 460/1067). Ona göre ashâb-ı icmânın rivayet ve irsalleri ancak sika râvilerden olmaktadır.¹⁷

⁸ Bunlar Ricâlü Keşşî, Ricâlün-Necâşi, Fihristü Tûsî, Ricâlüt-Tûsî'dir. Tûsî, Ricâl (muhakkıkın mukaddimesi, s. 6); erken dönem diğer ricâl kitapları için bk. Şehîdü's-Sânî, er-Riâye fi ilmü'd-dirâye, s. 177.

⁹ Müteahhirîn dönemi, hicrî V (m. XI). yüzyıldan başlayıp günümüze kadar devam eden zamanı kapsamaktadır. Şeyh Tûsî'den (ö. 460/1067) sonraki döneme tekabül etmektedir.

¹⁰ Sübhânî, Külliyyât, s. 176, 182.

¹¹ Keşşî'nin Ma'rifetü ahbârî'r-ricâl, ma'rifetü'n-nâkilîn anî'l-eimmetî's-sâdikîn, Kitâbü'r-ricâl gibi adlarla anılan ricâle dair eseri, Şeyh et-Tûsî'nin bu eserden yaptığı seçmelerle ve onun üzerinde bazı telhis ve tashihlerle günümüze ulaşabildiği ve Şeyh et-Tûsî bu suretle yeni bir eser oluşturduğu için, İhtiyâru marifetî'r-ricâl adıyla anılmaktadır. Bu eserle ilgili tartışmalar için bk. Topgül, Erken Dönem Şii Ricâl İlmi: Keşşî Örneği, s. 111 vd.; ayrıca bk. Eren, Şîa'da Ricâl İlmi, s. 54-56.

¹² Ondan önce Berkî'nin ricâle dair bir eseri varsa da orada ashâb-ı icmâdan söz edilmemektedir.

¹³ bk. Tûsî, İhtiyâru marifetî'r-ricâl (Ricâlü Keşşî) s. 238, 375, 456.

¹⁴ Mâmekânî, Mikbâsü'l-hidâye, I, 437 (2. dipnot).

¹⁵ Tûsî, İhtiyâru marifetî'r-ricâl (Ricâlü Keşşî) s. 238.

¹⁶ Hubbullah, Durûs temhidiyye, s. 106, 107.

¹⁷ Tûsî, Udde, I, 386; Sübhânî, Külliyyât, s. 172-173.

Ashâb-ı icmânın dört mâsum imamın ashâbı ve üç grupta on sekiz kişi olduklarında ittifak olmakla beraber, bazı râviler hakkında ihtilaf bulunmakta; buna bağlı olarak on sekiz ila yirmi üç arasında râvinin ismi ashâb-ı icmâ arasında zikredilmektedir. Mezkûr râvilerin tam adlarını¹⁸ ve tespit edebildiklerimizin vefat tarihlerini¹⁹ kaydetmek yerinde olacaktır.

Mezkûr üç grup:

a. İmam Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır'ın Ashâbından Olan Râviler

İlk tabaka ve dereceyi işgal ederler. Bunlar:

1. Zürâre b. A'yan eş-Şeybânî el-Kûfî (ö.150/767),²⁰ 2. Ma'rûf b. Harrabûz el-Mekkî (ö. 200/815),²¹ 3. Büreyd b. Muâviye el-İclî (ö.150/767),²² 4. Ebû Basîr el-Esedî (ö.150/767) (Bazıları Ebû Basîr el-Esedî yerine Ebû Basîr el-Murâdî yani Leys b. el-Bahterî'nin ismini zikretmişlerdir) 5. Fudayl b. Yesâr el-Basrî (ö.150/767),²³ 6. Muhammed b. Müslim et-Tâifî (ö. 150/767). Bunların en fakihinin Zürâre olduğu ifade edilmiştir.²⁴

¹⁸ Râvilerin biyografisi ve ta'dîl durumları ile ilgili olarak bk. Demirel, Ulûmü'l-hadîs, s. 378-389.

¹⁹ Şîh ricâl kitaplarında az sayıda râvinin vefat tarihinin zikredildiği dikkat çekmektedir.

²⁰ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي سَلِطٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ عَنْ أَبِيَانَ عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَعْيَنَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (ع) مَا حَقَّ لِلَّهِ عَلَى الْعِبَادِ قَالَ " أَنْ يَقُولُوا مَا يَعْلَمُونَ وَيَقْفُوا عِنْدَ مَا لَا يَعْلَمُونَ . "

Zürâre b. A'yan dedi ki: "Ebû Ca'fer'e (Muhammed el-Bâkır'a) Allah'ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu sordum. O, 'Bildiklerinin söylemeleri, bilmedikleri hususlarda susmalarıdır' diye cevap verdi." (Küleynî, el-Kâfî, I, 24).

²¹ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَنَانَ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَبُودَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ " إِنَّمَا نَحْنُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ كُلَّمَا غَابَ نَجْمٌ طَلَعَ نَجْمٌ حَتَّى إِذَا أَشْرُتُمْ بِأَصَابِعِكُمْ وَمَلْتُمْ بِأَعْنَاقِكُمْ عَيَّبَ اللَّهُ عَنْكُمْ نَجْمَكُمْ فَاسْتَوَتْ بَنُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَلَمْ يَعْرِفْ أَيُّ مِنْ أَيِّ قِيَادَا طَلَعَ نَجْمُكُمْ فَامْهَدُوا رَبِّكُمْ . "

"Ma'ruf b. Harrabûz Ebû Ca'fer'e (Muhammed el-Bâkır'dan şöyle nakletti: İmam dedi ki: "Bizler gökteki yıldızlar gibiyiz. Gökte bir yıldız kaybolduğunda başka bir yıldız doğar. Öyle ki parmaklarımızla işaret ettiğinizde ve boyunlarınızı (yüz) çevirdiğinizde Allah yıldızınızı kaybettirir. O zaman Abdulmuttalib oğulları diğerleri gibi aynı seviyede olur, kimin hangi soydan olduğu belli olmaz. Bu yüzden yıldıızınız doğduğunda Allah'a hamd ediniz." (Küleynî, el-Kâfî, I, 208).

²² مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَرَبِيٍّ عَنْ زُرَّارَةَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَ بَرِيدِ الْعَجَلِيِّ قَالُوا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع) حُمُرَانُ بْنُ أَعْيَنَ فِي سُنَّةٍ سَأَلَهُ إِنَّمَا تَهْلِكُ النَّاسُ لِأَهْتَمُّ لَا تَسْأَلُونَ . "

Zürâre, Muhammed b. Müslim ve Büreyd b. İclî, Humrân b. A'yan'ın yönelttiği bir soru ile ilgili olarak İmam Ebû Abdullah'ın (Ca'fer es-Sâdık) Humrân'a 'İnsanlar (İmamlara) sormadıkları için helak olurlar' dediğini naklettiler. (Küleynî, el-Kâfî, I, 22).

ا. وَرَوَى مَعْرُوفُ بْنُ خَرَبُودَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ " إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَرَنَ الرِّكَاعَةَ بِالصَّلَاةِ فَقَالَ أَرَيْمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الرِّكَاعَةَ فَمَنْ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَلَمْ يُؤْتِ الرِّكَاعَةَ فَكَأَنَّهُ لَمْ يَقِمْ الصَّلَاةَ . "

"Ma'ruf b. Harrabûz, Ebû Ca'fer'den nakletti, o dedi ki: "Allah Tebâreke ve Teâlâ, zekatı namaza yaklaştırıp onunla birlikte zikretti ve şöyle buyurdu: 'Namazı hakkıyla kılınız ve zekatı veriniz.' Zekat verilmediğinde namaz da kılınmış olmaz." (Şeyh Sadûk, Men lâ yahduruhu'l-fakih, II, 8).

²³ مُحَمَّدُ بْنُ سَيِّدَانَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُمَرَ وَرَوَاهُ أَيْضًا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ مُعَلِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُمَرَ عَنْ فَضِيلِ بْنِ يَسَارَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ " لَا يَفْتَلُ الرَّجُلُ بَوْلِيدهُ وَيُفْتَلُ الْوَالِدُ بَوْلِدهُ إِذَا فَتَلَ وَالِدهُ وَلَا يَرِثُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ إِذَا فَتَلَهُ وَإِنْ كَانَ حَطًّا . "

Fudayl b. Yesâr, Ebû Abdullah'ın (Ca'fer es-Sâdık) şöyle dediğini nakletti. "Kişi çocuğu (nu öldürse onun) yüzünden öldürülmez, çocuk ise (anne ya da) babası (sını öldürmüştü) yüzünden öldürülür. Evlat babasını öldürürse ona mirasçı olamaz. Hata sonucu bile olsa başka birini öldüren ona mirasçı olamaz." (Tûsî, Tehzîbü'l-ahkâm, IX, 380).

²⁴ Keşşî, Ricâl, s. 206; Gureyfi, Kavâidü'l-hadîs, s. 38; Fadlî, Usûlü'l-hadîs, s. 255; Ayrıca bk. Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 351.

b. İmam Ebû Abdullah Ca'fer es-Sâdık'ın Ashâbından Olan Râviler

İkinci derecede yer alırlar. Bunlar:

1. Cemil b. Derrâc en-Nehâî (ö. hicrî II. asrın son çeyreği),²⁵ 2. Abdullah b. Müskân el-Anezî (ö. hicrî II. asrın son çeyreği),²⁶ 3. Abdullah b. Bekir el-A'yan el-Kûfî,²⁷ 4. Hammad b. Osman en-Nâb (ö. 190/805),²⁸ 5. Hammad b. İsâ el-Cühnî (ö. 208/823),²⁹ 6. Ebân b. Osman el-Ahmer el-Becelî.³⁰ Bunların içinde en fakîhinin Cemil b. Derrâc olduğu söylenmiştir.³¹

→

Sübhânî, İmam Ali Rızâ'nın üçüncü tabakada yer alan râvilerini, Ca'fer es-Sâdık'ın talebeleri imiş gibi ikinci tabakada zikretmesinin bir sehv olduğunu, ilgili râvilerin biyografilerini verirken doğrusunu belirttiğini hatırlatır. bk. Sübhânî, Külliyyât, s. 168.

²⁵عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَادَانَ جَمِيعًا عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَبْرِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) يَقُولُ "إِذَا بَلَغْتَ النَّفْسَ هَاهُنَا وَأَسَارَ بَيْدِهِ إِلَى خَلْقِهِ لَمْ يَكُنْ لِلْعَالَمِ تَوْبَةٌ ثُمَّ قَرَأَ آيَةَ التَّوْبَةِ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوءَ بِجَهَالَةٍ."

Cemil b. Derrâc dedi ki Ebû Abdullah'ın şöyle dediğini işittim: "İmam eliyle boğazımı işaret ederek 'Can şuraya ulaştığında âlim için tevbe yoktur' dedi ve sonra şu mealdeki ayeti (en-Nisâ 4/17) okudu: "Allah'a tevbe sadece günah olduğunu bilmediği için kötülük işleyen (ve öğrenir öğrenmez tevbe eden) kimseler içindir" (Küleynî, el- Kâfî, I, 27).

²⁶عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ حَنِيفًا مُسْلِمًا قَالَ خَالِصًا مُخْلِصًا لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ عِبَادَةِ الْأَوْلِيَاءِ

Abdullah b. Müskân âyette geçen "Hanîfen müslimen (Allah'ı bir tanıyan, gerçek bir müslüman) kelimelerini, İmam Ebû Abdullah'ın 'hâlisân muhlisan' yani putlara ibadetin olmadığı samimi müslümanlık şeklinde açıkladığını nakletti" (Küleynî, el-Kâfî, II, 13).

²⁷ومنه، عن أبي يوسف عن إسماعيل المدائني عن عبد الله بن بكير قال أمر أبو عبد الله (ع) بلحم ففرد له ثم أتى به فقال "الحمد لله الذي جعلني أشتهيهِ ثم قال النعمة في العافية أفضل من النعمة على القدرِ."

Abdullah b. Bekir şöyle nakletti: Ebû Abdullah (Ca'fer es-Sâdık) et getirilmesini emretti, pişen et soğutulup kendisine getirildi. Onu yedikten sonra "Eti yeme iştahı veren Allah'a hamd olsun. Sıhhat ve âfiyette iken nimet, satın alma kudretinin olduğu ancak sıhhatin olmadığı zamandaki nimetten daha hayırlıdır" buyurdu (Küleynî, el-Kâfî, VI, 183; Meclisî, Bihâr, LXIII, 59).

²⁸عَدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ أَبِي نَصْرٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ الرَّضَا (ع) مِنْ وَرَاءِ بَابٍ بَلَغَ فَقَالَ إِنِّي أَسْأَلُكَ عَنْ مَسْأَلَةٍ فَإِنِ اجْتَبَيْتَ فِيهَا بِنَا عِنْدِي قُلْتُ بِإِمَاتَتِكَ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ (ع) سَلْ عَنَّا شَيْئًا فَقَالَ أَخْبِرْنِي عَنْ رَبِّكَ مَتَى كَانَ وَكَيْفَ كَانَ وَعَلَى أَيِّ شَيْءٍ كَانَ اعْتِيَادُهُ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ (ع) "إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى آيِنَ الْأَيِّنِ بِلَا أَيْنٍ وَكَيْفَ الْكَيْفِ بِلَا كَيْفٍ وَكَانَ اعْتِيَادُهُ عَلَى قُدْرَتِهِ فَقَامَ إِلَيْهِ الرَّجُلُ فَقَبِلَ رَأْسَهُ وَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ عَلِيًّا وَصِيُّ رَسُولِ اللَّهِ ص وَالْقَيْمُ بَعْدَهُ بِنَا قَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ص وَأَنَّكُمْ الْأَيُّمَةُ الصَّادِقُونَ وَأَنَّكَ الْخَلْفُ مِنْ بَعْدِهِمْ."

Ahmed b. Muhammed b. Ebî Nasr şöyle nakletti: 'Mâverâünnehr bölgesinde yer alan Belh şehrinde bir kişi İmam Ebû'l-Hasan er-Rızâ'ya gelip 'Size bir hususu soracağım. Bende olan bilgiyle bu soruya cevap verirseniz sizin imam olduğunuzu kabul edeceğim' diye ekledi. Bunun üzerine İmam 'Dilediğini sor!' buyurdu. 'Rabbinin oluş ne zamanını, nasıl olduğunu ve keyfiyetini, hangi şeye dayandığını haber ver' dedi. İmam, 'Allah Tebâreke ve Teâlâ bir mekân ve nasıllık olmadan vardır; O kendi kudretine dayanır' diye cevap verdi. Bu cevabı alınca o kişi ayağa kalktı ve imamın başını öperek 'Allah'tan başka ilah ve kulluğa layık yoktur, Muhammed onun elçisidir, Ali (b. Ebî Tâlib) Resûlullah'ın vasîsidir, Resûlullah ne ile kâim ise Ali de (nübüvvet haric) onunla vazifelidir. Sizler sâdik imamlarsınız, sen de onlardan sonra imamsın' dedi." (Küleynî, el-Kâfî, I, 52).

²⁹مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَادَانَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ رَبِيعِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي قَوْلِ اللَّهِ جَلَّ وَعَزَّ اتَّخَذُوا أَخْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَالَ: "وَاللَّهِ مَا صَامُوا لَهُمْ وَلَا صَلَّوْا لَهُمْ وَلَكِنْ أَحَلُّوْا لَهُمْ حَرَامًا وَحَرَّمُوا عَلَيْهِمْ حَلَالَ فَاتَّبَعُوهُمْ."

Hammad b. İsâ, Rebî b. Abdullah ve Ebû Basîr isnadıyla İmam Ebû Abdullah'tan şöyle nakletti: "İmam Allah Teâlâ'nın "Allah'ı bırakıp (yahudiler) hahamlarını ve (hıristiyanlar) ruhbanlarını rabler edindiler" sözü ile ilgili olarak dedi ki: 'Vallahi onlar haham ve ruhbanları adına oruç tutmuş, onlar

→

c. Ebû İbrahim Ebû'l-Hasan Mûsâ b. Ca'fer (Mûsâ el-Kâzım)'ın ve Ebû'l-Hasan Ali b. Mûsâ er-Rızâ'nın Ashâbından Olan Râviler

Bunlar üçüncü dereceyi oluşturmaktadır ve fikhî bilgileriyle tanınmışlardır. Bunlar:

1. Yûnus b. Abdurrahman (ö. 208/823),³² 2. Safvân b. Yahya el-Becelî Beyya' es-Sâbirî (ö. 210/825),³³ 3. Muhammed b. Ebî 'Umeyr el-Ezdi el-Bagdâdî (ö. 217/832),³⁴ 4. Abdullah b. el-Muğîre el-Becelî,³⁵ 5. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Nasr (ö.221/835),³⁶ 6. Hasan b. Mahbûb es-Serrâd el-Kûfî (ö. 224/838)³⁷ Bazıları

→

için namaz kılmış değillerdir. Haham ve ruhbanların haram kıldıklarını haram, helal saydıklarını helal sayarak onlara tâbi oldular (böylece onları rab edinmiş oldular)' dedi." (Küleynî, el-Kâfî, I, 31).
³⁰ عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحَدِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى عَنْ أَحَدِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ أَبِي نُضْرٍ عَنْ أَبِيَانَ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي مَسْجِدِ الْحَيْفِ فَقَالَ نَصَرَ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا وَحَفِظَهَا وَبَلَّغَهَا مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَرَبَّ حَامِلٍ فَفِيهِ عَرَبٌ فَفِيهِ رَبُّ حَامِلٍ فَفِيهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ..."

Ebân b. Osman, İbn Ebî Yafûr kanalıyla Ebû Abdullah'tan şöyle nakletti: "Resûlullah Mescid-i Hayfta ashâbına hitap etti. 'Allah Teâlâ benim hadislerimi işitip onları kavrayan, ezberinde muhafaza eden ve onu benden işitmeyenlere (sağlam bir şekilde) nakledenlerin yüzünü ağartsın. Zira nice fikhî bilgiyi ihtiva eden nassa sahip kimse vardır ki fakih değildir. Böyle biri bu bilgiyi kendisinden daha fakih olan birine nakletmiş olabilir' buyurdu." (Küleynî, el-Kâfî, I, 253).

³¹ Keşşî, Ricâl, s. 322; Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 351.

³² حدثنا محمد بن الحسن بن أحمد بن الوليد - رحمه الله - قال: حدثنا محمد بن الحسن الصفار، عن محمد بن عيسى بن عبيد، عن يونس بن عبد الرحمان، قال: قلت: لأبي الحسن الرضا عليه السلام: رويانا أن الله علم لا جهل فيه، حياة لا موت فيه، نور لا ظلمة فيه، قال: "كذلك هو".

Yunus b. Abdurrahman, İmam Ebû Hasan Ali er-Rızâ'ya bize 'Allah Teâlâ'nın her şeyin bilen olduğu, bilmediği şeyin bulunmadığı, ölüm olmayan bir hayatla daimî hay olduğu, zulmetin olmadığı bir nûr olduğu' nakledildi' dedim. O, 'Evet, Allah Teâlâ böyledir' buyurdu." (Müsnedü İmam Rızâ, II, 31).

³³ مُحَمَّدٌ بْنُ يُحْيَى عَنْ أَحَدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شاذَانَ النَّيسَابُورِيِّ جَمِيعاً عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يُحْيَى عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرُّضَا (ع) قَالَ "إِنَّ مِنْ عَلَامَاتِ الْفِقْهِ الْجَمَلُ وَالصَّمْتُ."

Safvân b. Yahya, İmam Ebû Hasan Ali er-Rızâ'nın 'Fikhın alâmeti hilim ve sükûttur' buyurduğunu nakletti. (Küleynî, el-Kâfî, I, 19).

³⁴ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بُرَيْدِ الْعَجْلِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا قَالَ جَعَلَ مِنْهُمْ الرُّشُلُ وَالْأَنْبِيَاءُ وَالْأُئِمَّةُ فَكَيْفَ يُعْرُونَ فِي آلِ إِبْرَاهِيمَ (ع) وَتُبْكِرُونَهُ فِي آلِ مُحَمَّدٍ (ص) قَالَ "فُلْتُ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا قَالَ الْمَلِكُ الْعَظِيمُ أَنْ جَعَلَ فِيهِمْ أئِمَّةً مَنْ أَطَاعَهُمْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ عَصَاهُمْ عَصَى اللَّهَ فَهُوَ الْمَلِكُ الْعَظِيمُ."

Muhammed b. Ebî Umeyr Ebû Ca'fer'in (Muhammed el-Bâkır) "İbrahim ailesine kitabı, hikmeti verdik. Onlara ayrıca büyük bir mülk bahsettik" (en-Nisâ 4/54) mealindeki âyet hakkında 'Allah resulleri, nebileri ve imamları bunlardan kılmış (aynı ikramda bulunmuş)tır. Hz. İbrahim ailesi hakkında ikrar ettiğiniz bu nimetleri Muhammed (a.s.) ailesi hakkında nasıl inkâr edersiniz' dedi. Muhammed b. Ebî Umeyr dedi ki: İmam Ebû Ca'fer 'Ben derim ki 'Onlara ayrıca büyük bir mülk bahsettik' âyetinde geçen 'büyük mülk' insanlar içinde imamlar belirlemesidir. (Mâsum) imamlara itaat eden Allah'a itaat etmiş, onlara isyan eden Allah'a karşı gelmiş olur. İşte büyük mülk budur' dedi" (Küleynî, el-Kâfî, I, 123).

³⁵ مُحَمَّدٌ بْنُ يُحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُعْبِرَةِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ (ع) قَالَ قَالَ أَبُو رَافِعٍ (ع) "إِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ شَجَرَةُ النَّبُوَّةِ وَمَوْضِعُ الرِّسَالَةِ وَخْتَانَةُ الْمَلَائِكَةِ وَبَيْتُ الرَّحْمَةِ وَمَعْدَنُ الْعِلْمِ".

Abdullah b. Muğîre, İbrahim b. Ebî Ziyâd ve Ca'fer b. Muhammed, babası isnadıyla nakletti. Abdullah b. Muğîre, Emîru'l-mü'minîn Ali'nin şöyle dediğini nakletti: 'Bizler yani Ehl-i beyt nübüvvet ağacı, risâletin mekânınız, meleklerin kutladıkları kişileriz, rahmet evi ve ilim madeniyiz'" (Küleynî, el-Kâfî, I, 131).

³⁶ مُحَمَّدٌ بْنُ يُحْيَى عَنْ أَحَدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ ابْنِ قَصَّالٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ سَمِعْتُ الرُّضَا (ع) يَقُولُ "صَدِيقُ كُلِّ انْرِي عَقْلُهُ وَعَدُوُّ جَهْلُهُ".

→

Hasan b. Mahbûb yerine Hasan b. Ali b. Feddâl (ö. 224/838) veya Fadâle b. Eyyûb el-Ezdî ya da Fadâle b. Eyyûb yerine Hasan b. İsâ'yı zikretmişlerdir.³⁸ Bunların içinde Yûnus b. Abdurrahman ile Safvân b. Yahya'nın fıkıhta daha ileri seviyede olduğu ifade edilmiştir.³⁹

2. Ashâb-ı İcmânın Konusundaki İhtilaflar

a. Ashâb-ı İcmânın Sayısı

Yukarıda üç grup râviyi zikrederken bazı râviler hakkında ihtilaf olduğuna kısaca temas etmiştik. Söz konusu üç grup râvi içinde, ikinci tabakada yer alan râvilerin tamamı hakkında Keşşî ve diğerleri ittifak etmişlerdir. Bazıları ise ilk tabakadaki Ebû Basîr el-Esedî yerine Ebû Basîr el-Murâdî'nin yani Leys b. el-Buhterî'nin ismini zikretmişlerdir. Üçüncü tabakadaki Hasan b. Mahbûb es-Serrâd el-Kûfî'nin yerine Hasan b. Ali b. Feddâl veya Fadâle b. Eyyûb el-Ezdî ya da bazıları Fadâle b. Eyyûb yerine Hasan b. İsâ'nın adını listeye dâhil etmişlerdir. Ayrıca İbn Dâvud diye tanınan Şeyh Takıyyüddin el-Hasan b. Dâvud'un (ö. 707/1308) *Ricâl*'inde ashâb-ı icmâ arasında Hamdân b. Ahmed'in ismi zikredilmişse de buna itibar edilmemiştir.⁴⁰

On sekiz kişi hakkında ittifak sağlandığı ifade edilmekle beraber, bazı isimlerin yerine başkalarının teklif edilmesi, bu ittifakı sorunlu hâle getirdiği gibi bunları da dikkate aldığımızda sayı on sekizin üzerine çıkmaktadır. Bazıları Ebû Basîr el-Esedî yerine Ebû Basîr el-Murâdî'nin (yani Leys b. el-Buhterî'nin) ismini zikrettikleri; ikinci grupta Ca'fer es-Sâdık'ın ashâbı arasında yer alan âlimler arasında Hasan b. Mahbûb es-Serrâd el-Kûfî yerine Hasan b. Ali b. Feddâl veya Fadâle b. Eyyûb el-Ezdî'nin ya da bazıları Fadâle b. Eyyûb yerine Hasan b. İsâ'nın ismini kaydettikleri dikkate alındığında toplam sayı on sekiz rakamına dört ilave ile birlikte yirmi iki kişi olmaktadır. Hâlbuki Kuhbâî (ö. 993/1526), âlimler topluluğunun, kendilerinden nakledilen rivayetleri sahih kabul etmekte icmâ ettiği kimselerin sayısını yirmi olarak zikreder.⁴¹ Seyyid Bahru'l-ulûm (ö. 1212/1797), Keşşî'nin naklettiği bu isimleri sıralamış, sadece Muhammed el-Bâkır'ın ashâbından Ebû Basîr'de ihtilaf edildiğini, bunun Ebû Basîr el-Esedî mi yoksa Ebû

Ahmed b. Muhammed b. İsâ, İbn Faddâl, Hasan b. Cehm kanalıyla nakletti. Ahmed b. Muhammed dedi ki "İmam Ali er-Rızâ'nın şöyle dediğini işittim: 'Kişinin aklı arkadaşı, cehaleti düşmanıdır'" (Küleynî, el-Kâfî, I, 5).

³⁷ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي وَوَلَادِ الْحَنَاطِ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) إِنِّي أَقْبَلُ بِشَأْنِي لِصَغِيرَةٍ وَأَنَا صَائِمٌ فَيَدْخُلُ فِي جَوْفِي مِنْ رِيْقَتِهَا شَيْءٌ قَالَ فَقَالَ لِي "لَا يَأْسُ لَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ".

Hasan b. Mahbûb, Ebî Vellâdî'l-Hannât'tan nakletti. O, İmam Ebû Abdullah'a 'Oruçlu iken küçük kızımı öpüyorum, onun ağız suyu bu sırada ağzıma (dolayısıyla mideme) giriyor' diye sordum. İmam, 'Bunda bir mahzur yoktur, sana (orucu kaza türünden) bir şey gerekmez' diye cevap verdi." (Tûsî, Tehzîb, IV, 319).

³⁸ Keşşî, *Ricâl*, s. 466; Tûsî, *İhtiyâru ma'rifeti'r-ricâl*, s. 556.

³⁹ Gureyfi, *Kavâidü'l-hadîs*, s. 38-39; ayrıca bk. Şeriatmedâr, *Risâle fî ilmi'd-dirâye*, II, 221; Molla Abdürrezâk, *el-Vecîze*, II, 572-573; Sübhânî, *Külliyât*, s. 186-188; Fadlî, *Usûlü'l-hadîs*, s. 256; Celâlî, *Dirâyetü'l-hadîs*, s. 351.

⁴⁰ İhtilaf edilen râvilerle ilgili olarak bk. Sübhânî, *Külliyât*, s. 175, 177-178, 182.

⁴¹ Bk. Kuhbâî, *Mecmau'ricâl*, I, 248-287.

Basîr el-Murâdî mi olduğunda tereddüt bulunduğunu kaydetmiştir. Seyyid Bahru'l-ulûm ve Molla Abdürrezzâk (ö. 1383/1964) ise ismi ihtilafı olanın el-Murâdî olduğu görüşündedir.⁴² İbn Dâvud *er-Ricâl* adlı eserinde yukarıda sözü edilen üçüncü derecenin Yunus b. Abdurrahman ve Safvan b. Yahya ve Muhammed b. Ebî 'Umeyr'in otorite ve itibarına bakarak ikinci derece sayılmasını ileri sürer.⁴³

Muhaddis Nûrî (ö. 1320/1902), selefi Keşşî gibi, ashâb-ı icmânın sayısını yirmi iki kişi diye kaydeder. Ancak İbn Dâvud'un da eklediği râviler dikkate alındığında sayı yirmi üçe yükselmektedir.⁴⁴ Keşşî, bazı âlimlere dayanarak Leys b. el-Buhterî, el-Hasan b. Ali b. Faddâl, Fudâle b. Eyyûb ve Osman b. İsâ'nın ashâb-ı icmâdan olduğunu belirtirse de, onun bu sözü muteber kabul edilmemiştir.⁴⁵

Hulûsa bu tartışmalardan on altı kişi hakkında ittifak, altı kişi hakkında ihtilaf olduğu sonucu çıkmaktadır. Muhaddis Nûrî, "İhtilaf olsa da sayı yine üç grubun her birinde altışar kişi yer almaktadır, ihtilafın sebebini "birinin muttali olmadığı râviye diğer bir âlim muttali olabilmektedir" diye izah etmeye çalışmış, bazıları ise Keşşî'nin ifadesinden kastının ilk grupta yer alan altı kişinin ashâb-ı icmânın en fakihlerine işaret ettiği, Ebû Basîr el-Esedî'nin de ilk gruptaki altı âlim arasında yer aldığını ve Ebû Basîr el-Muradî'den daha fakih olduğunu ya da bunun zıddını kastettiğini belirterek⁴⁶ ihtilafı gidermeye gayret etmişlerdir.

b. Ashâb-ı İcmânın Rivayetlerinin Güvenilirliği ve Bu Konudaki İcmânın Niteliği

Ashâb-ı icmâdan olan bir râvinin mâsum imama isnâd ederek rivayet ettiği bir hadisin isnâdının sahih olup olmadığına ve râvîlerinin durumuna bakılmayacağı, böyle bir hadisin (ahbâr) sahih kabul edileceği⁴⁷ ileri sürülmüştür. Hatta hadisin merfû, mürsel veya maktû' olması da önemli değildir; çünkü ashâb-ı icmânın ancak sika râvilerden hadis rivayet ettikleri bilinmektedir.⁴⁸ Bir görüşe göre ashâb-ı icmâ hem kendinden önceki râvileri hem de kendisinden sonrakileri tezkiye etmiş olmaktadır. Râvinin tanınıp tanınmamasının bir önemi kalmamaktadır.⁴⁹

Keşşî, bu konuda icmâ olduğunu ileri sürer. Onun kaydettiğine göre, yukarıda da değindiğimiz gibi önde gelen İmâmî âlimler topluluğu (asabe) fıkıh, fazilet, güvenilirlik ve zabt gibi özellikleri ile tanınan bir grup râvinin (ashâb-ı icmâ) rivayetlerinde irsal ve ref bulunsa veya bunlar tanınmayan bir râviden rivayette bulunsalar da- rivayetlerinin makbul sayılacağına icmâ etmişlerdir.⁵⁰ Hatta Şehîdü's-Sânî (ö. 965/1557)⁵¹ ve Hur el-Âmilî (ö.1104/1692) gibi âlimlerin

⁴² bk. Gureyfi, *Kavâidü'l-hadîs*, s. 39; Molla Abdürrezzâk, *el-Vecîze*, II, 572-573).

⁴³ Molla Abdürrezzâk, *el-Vecîze*, II, 573.

⁴⁴ Gureyfi, *Kavâidü'l-hadîs*, s. 40.

⁴⁵ Gureyfi, *Kavâidü'l-hadîs*, s. 41.

⁴⁶ Nûrî, *Hâtimetü Müstedrekî'l-vesâil*, VI, 400; Sübhânî, *Külliyât*, s. 170.

⁴⁷ Gureyfi, *Kavâidü'l-hadîs*, s. 37; Celâlî, *Dirâyetü'l-hadîs*, s. 350-351.

⁴⁸ İbn Dâvud, *Ricâl*, s. 384.

⁴⁹ Mâmekânî, *Mikbâsü'l-hidâye*, I, 439.

⁵⁰ Tûsî, *Ihtiyârü marifeti'r-ricâl* (*Ricâlü Keşşî*) s. 238; Molla Abdürrezzâk, *el-Vecîze*, II, 572.

⁵¹ Şehîdü's-Sânî, *er-Riâye*, I, 167.

benimsediği görüşe göre, kendilerinin⁵² nakilde buldukları râvilerin İmâmiyye (İsnâaşeriyye) dışında bir mezhebe veya akideye (fâsîdül'akîde) sahip olmaları bir problem teşkil etmez; zira ashâb-ı icmâ güvenilir olup hadiste yüksek bir mevki ve otorite sahibidirler.⁵³

Muhammed b. Ebî 'Umeyr (ö.217/ 832) ve Safvân b. Yahya el-Becelî el-Kûffî (ö. 210/825) ve Ahmed b. Muhammed b. Ebî Nasr el-Bizantî el-Kuffî (ö. 221/835) gibi, sika olanlardan başkasından rivayette bulunmayanların rivayetlerinin kabul edileceği vurgulanmış,⁵⁴ ayrıca bu râvilerin irsalde buldukları kimselerin güvenilir olduğu tesbit edilmiştir. Şîi ulemâ mezkûr râvilerin mürsellerini kabul etmiş, hatta bunların mürsel rivayetlerini müsned olarak nakledenlere tercih ederek rivayetlerinde teferrüd etseler bile onların mürsel rivayetleriyle amel etmişlerdir.⁵⁵

Bununla beraber aşağıda müstakil bir başlık altında ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, Şîa'da "ashâb-ı icmânın rivayetlerinin araştırılmayacağı" konusunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazıları mâsum imamdan rivayet etmesi kaydıyla rivayetlerinin araştırılmayacağı düşüncesinde olsalar da ashâb-ı icmânın tevsîk edilmesi, diğer râvilerin ise araştırılması gerektiği kanaatinde olanlar bulunmaktadır. Meselâ Şehîdü's-Sânî, Şeyh et-Tûsî'nin ashâb-ı icmâdan değil sadece sikadan rivayet ettiği bilinen Abdullah b. Bekir gibi güvenilir râvilerin mürsel rivayetlerinin kabul edileceğine dikkat çektiğini belirtse de⁵⁶ bu husus tartışmalıdır.

Ayrıca ashâb-ı icmâdan biri, zayıf bir râviden rivayette bulunduğu ya da rivayeti mürsel olarak naklettiğinde isnaddan düşen râvinin durumu bilinmediği takdirde bunun hükmünün ne olduğu ya da onun delil olup olmadığı, üzerinde durulması gereken bir meseledir. Çağdaş Şîi âlimlerden Gureyfi, bu tür bir râvi tarafından yukarıda değinildiği şekilde nakledilen rivayetin mâsum imamdan geldiğine dair şahsî bir güven ve itmi'nan hâsıl oluyorsa nakleden râvi sika olduğundan bu rivayetin delil olduğunda problem olmadığı kanaatini taşır. Böyle bir güven hâsıl olmuyorsa icmâya dayanarak hakkında ne tevsîkin ne de medhin bulunduğu ravinin haberi delil olmayacağından, ayrıca haberin mâsum imamdan sâdir olduğu sabit olmadığı için böyle bir hadisle amel etmek sorunludur.⁵⁷

Ashâb-ı icmâ konusunda tartışılan diğer bir husus, söz konusu icmânın ne tür bir icmâ olduğudur. Bazıları iddia edilen icmânın *teabbudî* (ibadetlere dair) bir icmâ olduğunu ve bununla amel etmek gerektiğini savunmuşlardır. Hur el-Âmilî (ö.1104/1692) bu görüşü savunanlardandır. Ona göre, sika ve otorite râvilerin vermiş olduğu haberler sayesinde, bu icmâya mâsum imamların da iştirak ettiği bilinmektedir. Buna göre ashâb-ı icmâdan biri, ister müsned ister mürsel olarak

⁵² Meselâ Ca'fer es-Sâdık'ın ashâbından ve ashâb-ı icmâdan olan Ebân b. Osmân, Şîi Fatahî fırkasına mensuptur.

⁵³ Fadlî, Usûlü'l-hadîs, s. 260 (Hur el-Âmilî, Vesâilü's-Şîa, XX, 70-71'den naklen; Demirel, Ulûmü'l-hadis, s. 392 (Muallim, Usûlü ilmi'-ricâl, s. 390'dan naklen).

⁵⁴ Fadlî, Usûlü'l-hadîs, s. 263-264; Sübhânî, Külliyyât, s. 192.

⁵⁵ Gureyfi, Kavâidü'l-hadîs, s. 41.

⁵⁶ Gureyfi, Kavâidü'l-hadîs, s. 42.

⁵⁷ Gureyfi, Kavâidü'l-hadîs, s. 42, 43.

nakletsin ya da ister sika, ister zayıf isterse meçhul râvi(ler)den nakletsin rivayet ettiği hadisler -bu hususta icmâ olduğundan- sabittir.⁵⁸ Ancak “Tashîhu mâ yasîhhu anhüm” tâbirıyla kastedilenin, isnadlarda zayıf ve meçhul râviler olsa da “söz konusu râvilerin rivayet ettikleri hadisin sahih olması” görüşünü ileri süren el-Hur el-Âmilî’ye bu konuda itiraz edilmiştir. Ayrıca mütekaddimûnun döneminde sahih hadisin “kat’î bir karineyle veya tevâtürle mâsumdan sâdır olan haber” diye anlaşıldığı,⁵⁹ -müteahhirûn bir rivayeti hasen ya da müvessak olarak adlandırılrsa bile- mütekâddimûn istilâhında “kendisine itimat edilen ve amel edilen hadis”in sahih olarak değerlendirildiği belirtilmelidir. Bu mânada hadisin sahih kabul edilmesi için isnadda yer alan râvilerin tevsik edilmiş olması şartı aranmamaktadır.⁶⁰ Öyle ki Bihbehânî’ye (ö. 1205/1790) göre mütekaddimûn dönemi âlimleri zanna dayanan karinelerle haberlere sahih diyebilmişlerdir.⁶¹

Öte yandan Mâmekânî’nin de benimsediği görüşe göre sözü edilen icmâ, sözlük anlamında değil istilâhî anlamda bir icmâ olup bununla mâsumun görüşü ortaya çıkarılmakta ve onu tespitite ittifak edilmiş olmaktadır.⁶² Başka bir ifade ile ilgili haberin mâsumdan sâdır olduğunda bir ittifak söz konusudur; zira Keşşî zamanında bu tür bir icmâ bilinmemekteydi. Ancak bu görüşe haber-i vâhidle nakledilen icmânın delil olmayacağı ve haber-i vâhidin hücciyeti *hadse* (sezgiye) dayanan haberleri kapsamayacağı şeklinde itiraz edilmiştir.⁶³

Netice olarak ashâb-ı icmâyâ dâhil olup olmadığı ya da hangisinin bu grup içinde yer aldığı konusunda bazı râviler hakkında Keşşî’nin tereddüt etmesi,⁶⁴ bu konuda mutlak bir icmânın bulunmadığını göstermektedir.⁶⁵ Mesele, ashâb-ı icmâ arasında yer alan râvilerin ancak sika râvilerden rivayette buldukları temeline dayandırılmaktadır. Aradaki vasıtalar meçhul ve mühmel olsa bile, bu râvilerin gerek müsned gerek mürsel rivayetlerine itimat edilmesi bu sebeptedir.⁶⁶ Ayrıca ileride değinileceği üzere, ashâb-ı icmâdan Ebû Basîr, el-Hakem b. ‘Uyeyne el-Âmî’den; Zürâre, Sâlim b. Ebî Hafsa’dan;⁶⁷ Hammad b. Îsâ, Abdurrahman, İbn Mahbûb ve Abdullah b. Muğîre ise Amr b. Şemr’den rivayette bulunmuştur.⁶⁸ Hâlbuki bu râviler zayıf kabul edilmiştir.⁶⁹ Şu hâlde ashâb-ı icmânın sadece sika râvilerden rivayette buldukları iddiası gerçeği yansıtmamaktadır.

Muhaddis Nûrî’ye göre, haklarında sahih hadis rivayet ettiklerine dair icmâ bulunan bir topluluk (ashâb-ı icmâ) tarafından rivayet edilen hadislerin sahih sayılmasına yönelik “asâbe”nin icmâî, bunların rivayet ettikleri hadislerde sahih

⁵⁸ Hür al-Âmilî, Vesâilü’ş-Şîa, XX, 80.

⁵⁹ Kuzudîşli, Şîa’da Hadis Rivayeti ve İsnad, s. 382.

⁶⁰ Bunu mütekaddimûndan ilk kez Keşşî dile getirmiştir. Bk. Celâlî, Dirâyetü’l-hadîs, s. 355.

⁶¹ Bihbehânî, Risâletü’l-icthâd ve’l-ahbâr, s. 169; Kuzudîşli, Şîa’da Hadis Rivayeti ve İsnad, s. 382.

⁶² Mâmekânî, Mikbâsu’l-hidâye, I, 438-439.

⁶³ Hûî, Mu’cemü ricâlî’l-hadîs, I, 74; Celâlî, Dirâyetü’l-hadîs, s. 357.

⁶⁴ Meselâ Ebû Basîr el-Esedî ile Ebû Basîr el-Murâdî arasındaki tereddüt.

⁶⁵ Celâlî, Dirâyetü’l-hadîs, s. 356.

⁶⁶ Celâlî, Dirâyetü’l-hadîs, s. 357.

⁶⁷ Bk. Küleynî, el-Kâfî, II, 31.

⁶⁸ Bk. Küleynî, el-Kâfî, II, 76.

⁶⁹ Hûî, Mu’cemü ricâlî’l-hadîs, I, 81; Celâlî, Dirâyetü’l-hadîs, s. 357. Küleynî, Yunus b. Abdurrahman ve Hammad b. Îsâ’nın naklettiği rivayetleri tahrîc etmiştir. Bk. Küleynî, el-Kâfî, I, 18, 72.

olmasını gerektiren karinelerin mevcut olması hâlinde bir icmâdır.⁷⁰ Unutulmamalıdır ki yukarıda dikkat çektiğimiz gibi Keşşî'nin de içinde yer aldığı mütekaddimûnun nezdinde sahih, ıstilahî anlamda sahih olmayıp "haricî karinelerle desteklenen ve dolayısıyla amel edilmesi gereken muteber her türlü haber" olup böyle bir haberin râvilerinin zayıf olmasının bir mahzuru yoktur ve böyle haberler şer'î bir hüccettir.⁷¹ Zira mütekaddimûn döneminde hadisler, "sahih" ve "sahih olmayan" şeklinde iki grupta mütalaa ediliyordu. Şu hâlde, Şeyh et-Tûsî'nin de belirttiği üzere, ashâb-ı icmânın her naklettikleri değil, karinelerle desteklenen haberler sahih sayılır ve bunlar ameli gerektirir.⁷²

Şehîdû's-Sânî, Şeyh et-Tûsî'ye (ö. 460/1067) atfen, ashâb-ı icmânın rivayetlerine dair icmâ olduğunu nakletse de⁷³ doğrusu Şeyh et-Tûsî, Keşşî'nin iddia ettiği gibi on sekiz kişinin rivayetleri ile ilgili bir icmâdan değil, sikâ râvilerin mürsel rivayetlerinin kabul edileceğinden bahsetmiş, bazı râvilerin sadece sika râvilerden rivayette bulduklarına ve bu tür râvilerden irsalde bulduklarına dikkat çekmiştir.⁷⁴ Şeyh et-Tûsî'ye göre iki râviden biri hadisi müsned, diğeri mürsel olarak nakletse mürsel olarak nakleden râviye bakılır; irsalde bulunanın ancak sika kimselerden rivayette bulunduğu biliniyorsa başka birinin haberi buna tercih edilmez.⁷⁵ Ayrıca o, Abdullah b. Bekir'in Şîf Fatahiyye fırkasından olduğunu, dolayısıyla rivayetlerinin diğer rivayetlere muâriz olmaması ve âlimlerin onun rivayetinin aksine fetva vererek rivayetini terk etmiş olmama gibi şartlarla mürsel rivayetinin kabul edilebileceğini vurgulamıştır.⁷⁶

c. İcmânın Zamanı

İcmânın zamanına gelince, Mâmekânî (ö.1351/1932) bu konuda icmâ iddiasında bulunan ilk âlimin Keşşî olduğunu, Necâşî (ö.450/1048) ve Şeyh et-Tûsî gibi mütekaddimûndan; İbn Tâvûs (ö. 673/1274), Allâme Hillî (ö.726/1325), İbn Dâvud (ö. 707/1307), Şehîdû'l-Evvel (ö.786/1384) ve Şehîdû's-Sânî (ö. 965/1557), Sâhibü'l-Meâlim Hasan b. Şehîd es-Sânî (ö. 1011/1602), Şeyh Süleyman (ö.1121/1709), Muhakkık Dâmâd (ö. 1041/1631) gibi müteahhirûndan olan âlimlerin bunları takip ettiğini, hatta bazılarının göre mezkûr icmânın tevatürle nakledildiğini, dolayısıyla muhaddis ve fakîhler için zaruriyattan sayıldığını belirtmişse de,⁷⁷ yukarıda adı anılan bâzı âlimler böyle bir icmâ iddiasında bulunmayıp bunu nakletmekle yetinmişlerdir.

⁷⁰ Nürî, Müstedrekü'l-vesâil, III, 759 (Tahran 1321); Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 358.

⁷¹ Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 358.

⁷² Tûsî, el-İstibsâr, III, 922; Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 359.

⁷³ Tûsî, Uddetü'l-usûl, s. 61; Gureyfi, Kavâidu't-hadîs, s. 42.

⁷⁴ Gureyfi, Kavâidu't-hadîs, s. 42. Tûsî'nin Abdullah b Bekir'i Fatahî olarak tanıtması ve bu râvinin rivayetlerinin İsnâaşerî ve sika râviler tarafından nakledilen diğer rivayetlere muâriz olmaması ve verilen fetvalara aykırı düşmemesi gibi şartlarla kabul etmesi bunu göstermektedir. Bk. Gureyfi, Kavâidu't-hadîs, s. 43.

⁷⁵ Tûsî, Uddetü'l-usûl, s. 63 (Tahran 1314); Gureyfi, Kavâidü'l-hadîs, s. 41.

⁷⁶ Tusterî, Kâmusu'r-ricâl, I, 12.

⁷⁷ Mâmekânî, Mikbâsü'l-hidâye, I, 437-438; Gureyfi, Kavâidü'l-hadîs, s. 42.

Öte yandan çağdaş Şîî âlimlerden Sübhânî; Şeyh et-Tûsî (ö. 460/1067), Necâşî (ö.450/1058) ve Berkî'nin (ö. 274/887) ricâle dair eserlerinde ashâb-ı icmâ düşüncesinden söz edilmemesinden, hatta Ahmed b. Tâvus (ö. 673/1274), Muhakkık el-Hillî (ö. 676/1277) Yahya b. Said (ö. 689/1290) gibi VII. yüzyılda, el-Fâdil el-Mikdâd (ö. 838/1434) ve İbn Fehd el-Hillî (ö. 841/1437) gibi IX. yüzyılda yaşamış ulemânın eserlerinde geçmemesinden hareketle olmalı, ashâb-ı icmânın müteahhirûn döneminde ihdas edilen terimlerden olduğu görüşünü benimsemiştir.⁷⁸ Bunları takib eden dönemde ise Şeyh Bahâî (ö. 1031/1621), Muhakkık Dâmad, Meclisü'l-Evvel (ö.1070/1659), Fahrüddin et-Turayhî (ö. 1085/1674), Muhakkık Sebzevârî (ö. 1090/1679) ve II. Meclisî (ö. 1111/1699) gibi âlimlerin icmâdan bahsettiklerini kaydetmiştir.⁷⁹

Bununla birlikte Keşşî'nin ashâb-ı icmâ ve *tashîhu mâ yasîhhu anhüm*⁸⁰ ifadesine ve bu konuda icmâ olduğuna yönelik kaydettikleri,⁸¹ bu telakkinin en azından Keşşî zamanında mevcut olduğunu göstermektedir. Nitekim Fadlî, Keşşî'nin mezkûr icmâ düşüncesini kendi şeyhlerinden nakletmiş olabileceğini ve bunun gaybet-i suğrâ (260-329/874-941) zamanına tekâbü'l ettiğini belirtmiştir. Böylece o, mâsum imam hayatta iken, imamın reyinin ne olduğunu tespit etmek için icmâya ihtiyaç bulunmadığına dikkat çekerek icmânın daha sonra ihdas edilmesinin sebeplerinden birine temas etmiştir.⁸² O, Hûî'nin mütekaddimun dönemi âlimlerinin vâkıf olduğu karinelere mütekaddimûnun mahrum olduklarına dair görüşüne atıfta bulunarak⁸³ ashâb-ı icmâ düşüncesinin doğuşunun diğer bir sebebine işaret etmiş olmaktadır.

d. *Tashîhu Mâ Yasîhhu Anhüm* Tâbiriyle Ne Kastedildiği

Ashâb-ı icmânın rivayetlerinin sahih kabul edileceği hususu, Keşşî'nin "tashîhu mâ yasîhhu anhüm" (rivâyetleri tasdik edilip sahih kabul edilenler) tâbiri ile formüle edilmiştir. Bu ifade kısaca "kendileri kanalıyla gelen sahih rivayetlerin veya onların bu rivayeti naklettiğinin sahih kabul edilmesi" gibi iki farklı anlama gelmekte, dolayısıyla Şîa hadis usûlü kitaplarında bu tâbir hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.⁸⁴ Esas itibariyle Şîi ulema bu tâbiri iki farklı şekilde yorumlamıştır: Sahih hadis rivayet etmekle tanınan ve yukarıda isimleri zikredilen on sekiz râvinin mezkûr dört imamdan rivayette bulunmuş oldukları (tehaddüs, hadis aldıkları), diğer görüş ise söz konusu râvilerin rivayet ettikleri hadislerin (mervî) sahih kabul edildiğidir.⁸⁵ Aslında tartışma, Sübhânî'nin de dikkat çektiği gibi,⁸⁶ bu

⁷⁸ Sübhânî, Külliyyât, s. 182.

⁷⁹ Bk. Sübhânî, Külliyyât, s. 182-183. Nitekim Şehîdül-Evvel (ö.786/1384), ashâb-ı icmâdan güvenilir bir yolla nakledilenlerin sahih kabul edilmesinde icmâ olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Dâvûd, Ricâl, s. 384.

⁸⁰ تصحيح ما يصح عنهم

⁸¹ Tûsî, İhtiyâru ma'rifeti'r-ricâl (Ricâlü Keşşî), s. 238.

⁸² Fadlî, Usûlü'l-hadîs, s. 261.

⁸³ Fadlî, Usûlü'l-hadîs, s. 261.

⁸⁴ Bu görüşlerle ilgili değerlendirme için bk. Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 354-369.

⁸⁵ Nasîrâbâdî, el-Cevheretü'l-azîze, II, 390; Sübhânî, Külliyyât, s. 187; Hubbullah, Durûs temhîdiyye, s. 107.

tâbirde yer alan *mâ* edatının taalluku ile ilgilidir. Aşağıda bu konudaki görüşler müstakil başlıklar altında zikredilecek ve bunlar değerlendirilecektir.

da. Ashâb-ı İcmânın Rivâyette Bulunmuş Olduklarının/Rivayet Olgusunun Tasdik Edildiği

Sika oldukları için ashâb-ı icmâyı oluşturan râvilerin hikâye ettiklerinin (tehaddüs) tasdik edilmesi, Şîa hadis usulü kaynaklarında genellikle ilk görüş olarak zikredilmiştir. Buna göre İmâmî âlimler topluluğu, mezkûr râvilerin (ashâb-ı icmâ) şeyhlerinden rivayette bulunmuş olduklarını, daha açık bir ifade ile “rivâyet olgusunu” tasdik etmiş olurlar.⁸⁷ Nitekim el-Feyzü'l-Kâşânî'ye (ö. 1090/1679) göre, “Tashîhu mâ yasîhhu anhüm” ile kastedilen rivayet olgusu olup mervî (hadisin metni) değildir.⁸⁸ Kâşânî, yukarıda zikrettiğimiz Keşşî'nin görüşünü, “ashâb-ı icmâ güvenilir ve fakîh olduklarından metni değil, rivayet olgusunu tasdikte icmâ olduğu” şeklinde anlar. Bu demektir ki mezkûr râviler sika olup rivayetlerinde yalancılıkla itham edilmemişlerdir.⁸⁹ Bu ibare, adaletleri hakkında icmâ bulunmayan diğer râvilerin değil, sadece on sekiz kişiden müteşekkil mezkûr râvilerin adalet ve doğruluklarını kinâye yoluyla tasdik etmek anlamına gelmektedir. Buna göre Keşşî'nin ibaresinden, İmâmî âlimler topluluğunun, sadece mezkûr râvilerin rivayetlerinde doğru kimseler olduğu görüşünde ittifak ettikleri anlaşılmaktadır.⁹⁰

İbn Şehrâşub el-Mâzenderânî'nin (ö.588/1192) “İlk grubu oluşturan İmâm Ca'fer es-Sâdık'ın ashâbundan Cemil b. Derrâc ve Abdullah b. Müskân'ın da aralarında bulunduğu altı kişiyi tasdikte İmâmî âlimler topluluğu icmâ etmiştir” görüşünü ifade etmesine bakılırsa, bu tâbirden metinlerin tasdik edilmesini değil, mezkûr râvilerin imamlardan rivayette bulduklarını (tahaddüs) anladığı, İbn Dâvûd el-Hillî'nin (ö.707/1307) aynı görüşte olduğu söylenebilir. İbn Dâvûd, İmâmî âlimler topluluğunun on sekiz kişi hakkında icmâ ettiğini ve onları ta'zimde ihtilaf etmediklerini, ancak bunların da kendi içlerinde üç dereceye ayırdıklarını kaydeder.⁹¹ Meselâ ilk görüşe göre, İbn Ebî 'Umeyr'in sözünde sâdık olduğu kastedilmiş olur ki ona şeyhi İbn Üzeyne veya Abdullah b. Müskân ya da bu ikisi dışında dört yüz civarında pek çok şeyh hadis rivayet etmiştir. Keza Ebû Ali'nin hocası Mirzâ Abdullah'tan (XII. yüzyıl) naklettiğine göre mezkûr râvilerden biri *haddesenî fülân* (bana filan hadis olarak söyledi) dese bu tâbir “onun sözünün doğru olduğunda İmâmî âlimler topluluğu icmâ etmişlerdir” anlamına gelir.⁹²

Aynı şekilde bu konudaki görüşleri değerlendiren Ca'fer Sübhânî, yukarıda zikrettiğimiz Keşşî'nin sözünden on sekiz kişiden oluşan mezkûr râvilerin naklettikleri hadisin (mervî) değil, bunu hikâye etmelerinin anlaşılacağını

→

⁸⁶ Sübhânî, Külliyyât, s. 187.

⁸⁷ Sübhânî, Külliyyât, s. 186-187.

⁸⁸ Sübhânî, Külliyyât, s. 188; Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 356.

⁸⁹ Hûî, Mu'cemü ricâlî'l-hadîs, I, 73; Celâlî, Dirâyetü'l-hadîs, s. 356.

⁹⁰ Sübhânî, Külliyyât, s. 188.

⁹¹ Sübhânî, Külliyyât, s. 190 (İbn Dâvûd, Ricâl-i İbn Dâvûd, s. 209'dan naklen).

⁹² Sübhânî, Külliyyât, s. 191-192.

belirtir.⁹³ O, doğru olanın ilk mâna ve görüş olduğu, “Tashîhu mâ yasîhhu anhüm” ibaresi ile sözü edilen altı râvinin çoğunlukla doğrudan⁹⁴ bazen de şeyhleri vasıtasıyla imamlardan rivayette bulduklarının yani hikâye ve nakillerinin tasdikinin kastedildiği; onların hikâye, tehadüs ve nakillerinin tamamında sâdik oldukları, dolayısıyla bunların yer aldığı isnâdda, isnâdın müntehâsına (Resûl-i Ekrem veya mâsum imam) kadar olan kısmın tashih ve tasdik edildiği, ayrıca söz konusu ibarede geçen “tashih” kelimesinin “tasdik” ile eş anlamlı olduğu sonucuna ulaşır.⁹⁵

db. Ashâb-ı İcmânın Rivayet Ettikleri Hadislerin/Metnin Tasdik Edilmesi

“Tashîhu mâ yasîhhu anhüm” ifadesi ile ilgili ikinci görüşe göre, bununla kastedilen ashâb-ı icmânın merviyâtının/rivayet ettikleri hadislerin tasdik edilmesidir. Bu durumda hadisin kendisi (mervî) tasdik edilmiş olur ki mâsum imamdan rivayetin sâdir olduğu anlaşılır.⁹⁶

Muhaddis Nûrî (ö. 1320/1902), İmâmî âlimler topluluğunun “Tashîhu mâ yasîhhu anhüm” ifadesinden râvinin *ahberanî*, *haddesenî* veya *semi'tu min fülânin* şeklinde kullandığı eda sigasının tasdikini anladıkları görüşünü nakletse de kendisinin bu tâbirden maksadın “metin olduğu” görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.⁹⁷ O, *el-Müstedrek* isimli eserinde bu meseleyi ayrıntılı olarak ele almıştır.⁹⁸

Gureyfi'nin kaydettiğine göre, büyük fakihlerden bir grup, ashâb-ı icmâdan rivayet edilen her hadisin bunlardan biriyle mâsum imam arasındaki râvilerin durumuna bakılmaksızın kabul edileceğine kail olmuşlardır. Burada itibar, senedin müntehâsı (Resûl-i Ekrem veya mâsum imam) ile ashâb-ı icmâdan olan râvinin güvenilir olmasınadır. Söz konusu râvilerin müsned, mürsel, merfû ya da maktu olarak naklettiği bütün rivayetleri sahih kabul edilir. “Tashîhu mâ yasîhhu anhüm”dan kastedilen budur.⁹⁹

Netice olarak mezkûr tâbirle hadis metninin kastedildiği görüşünü benimseyen âlimler arasında Ebû Ali diye tanınan Muhammed b. İsmail, hocası Allâme Hillî (ö.726/1325), Şehîdü's-Sânî (ö. 965/1557), el-Hur el-Âmilî (ö.1104/1692), Emnü'd-dîn el-Kâzımî (ö.1118/1706),¹⁰⁰ Şeyh Bâhâî el-Âmilî (1130/1620), Muhakkık Dâmad (ö. 1041/1631), Allâme el-Meclisî (ö. 1111/1699),¹⁰¹ Muhammed Bâkır el-Bihbehânî (ö.1205/1790),¹⁰² Muhaddis Nûrî

⁹³ Sübhânî, Külliyyât, s. 210.

⁹⁴ İkinci mânayı tercih eden bazı âlimler, ilk derecedeki râvilerin doğrudan imamlardan rivayette bulduklarını iddia etseler de, onlar diğer şeyhlerden de rivayette bulunmuşlardır. Bunlar içinde meçhul ve zayıf râviler bulunmaktadır. İlk derecede yer alan altı râvinin diğer şeyhleri için bk. Sübhânî, Külliyyât, s. 206-207.

⁹⁵ Bk. Sübhânî, Külliyyât, s. 181, 195, 204, 210.

⁹⁶ Hubbullah, Durûs temhîdiyye, s. 107.

⁹⁷ Sübhânî, Külliyyât, s. 193, 199, 200.

⁹⁸ Nûrî, Hâtimetü Müstedrek, I, 57; Sübhânî, Külliyyât, s. 193, 200.

⁹⁹ Gureyfi, Kavâidu't-hadîs, s. 37.

¹⁰⁰ Hâirî, Münteha'l-makâl, s. 9-10; Gureyfi, Kavâidu't-hadîs, s. 38

¹⁰¹ Hubbullah, Durûs temhîdiyye, s.108.

¹⁰² Bk. Sübhânî, Külliyyât, s. 196-197.

(ö. 1320/1902), Mâmekânî (ö. 1351/1932)¹⁰³ Seyyid el-Hûî (ö. 1413/1992), Abdullah b. Hüseyin et-Tusterî (ö. 1415/1995) ve çağdaş âlimlerden Seyyid Mehdî Tabatabâî'nin isimleri zikredilebilir.¹⁰⁴ Diğer görüşe nisbetle bunu daha fazla âlimin savunduğu anlaşılmakta, ayrıca Keşşî gibi bazı âlimlerin ismi iki görüşü savunanlar arasında zikredildiğinden hangi görüşü benimsediğinde tam bir netlik olmadığı görülmektedir.

Ayrıca ashâb-ı icmâ konusunda esas itibariyle iki farklı görüş olmakla beraber, “metnin kastedildiğini kabul edenler açısından” Hubbullah'a göre üç ihtimal, diğer görüşler de itibara alınırsa beş ihtimal söz konusudur:

1. Ashâb-ı icmâdan biri hadisi mürsel olarak nakletse, meçhul veya zayıf râviden rivayet etmiş olsa da hadis sahih sayılır. Kısaca râvilerin tevsiki değil rivayetin sahih sayılması söz konusudur.

2. Söz konusu tâbirin mânası, on sekiz kişiden oluşan mezkûr topluluk sika olduğundan, hadisin sahih kabul edildiğidir; ancak bu mutlak değil nisbî bir sahihliktir. Bunun sebebi söz konusu râvilerden sika olmayan râvilerin de rivayette bulunmuş olmalarıdır.

3. Mezkûr topluluğun ve mâsum imama varıncaya kadar bunlardan rivayette bulunanların tevsiki söz konusudur.¹⁰⁵

4. Sadece ashâb-ı icmânın kendilerini tevsîk olup diğer râvilerle ilgili değildir.

5. Bu tâbirden maksat tevsîk değil mezkûr râvilerin ilimdeki mevkilerine işaretten ibarettir.¹⁰⁶

Ayrıca söz konusu tâbirden maksadın “hadisin metni olduğu” şeklindeki ikinci görüşü savunanlar, hadis ve ilm-i dirâyet imamlarının sıhhat, za'f, kuvvet ve hasen gibi terim ve niteliklerin metinle ilgili olduğuna dikkat çekmelerinden hareket etmişlerdir. Meselâ “fi'sahîhî an İbn Ebî 'Umeyr” dediğini, bununla da metnin kastedildiğini belirtmişlerdir.¹⁰⁷ Ancak bu görüş, “Keşşî'nin ilk derecede zikrettikleri kişilerde zayıflık olsaydı onları güvenilirlikte ilk tabaka olarak zikretmezdi” denilerek eleştirilmiştir. Üstelik Keşşî “İmâmî âlimler topluluğu, iki imamın ashâbından ve ilklerden olan bu kişileri tasdikte icmâ etmişlerdir” diyerek bu ihtimali ortadan kaldırmıştır.¹⁰⁸

Yukarıda zikredilenlerden başka bu konuda, yaygın olmasa da, üçüncü bir görüşten de söz edilmektedir. Buna da kısaca işaret etmek faydalı olacaktır.

¹⁰³ Mâmekânî, Mikbâsü'l-hidâye, I, 430; Gureyfi, Kavâidu't-hadis, s. 38; Hubbullah, Durûs temhidiyye, s.108.

¹⁰⁴ Bk. Mirzâ Hüseyin, Müstedrekü'l-vesâil, VII, 22; Sübhânî, Külliyyât, s. 190.

¹⁰⁵ Hubbullah, Durûs temhidiyye, s. 107.

¹⁰⁶ Demirel, Ulûmü'l-hadis, s. 392 (Muallim, Usûlü ilmi'-ricâl, s. 390'dan naklen).

¹⁰⁷ Sübhânî, Külliyyât, s. 193.

¹⁰⁸ Sübhânî, Külliyyât, s. 190-191.

dc. Ashâb-ı İcmânın Ancak Sika Râvilerden Rivayette Bulunmuş Oldukları

Hûî (ö. 1413/1992), *Tashîhu mâ yasîhhu anhum* tâbirinden kastedilenle ilgili olarak üçüncü bir görüşün daha ileri sürüldüğünü belirtmiştir. Buna göre ashâb-ı icmânın ancak sika râvilerden rivayette bulunmuş oldukları, dolayısıyla mürsel olsun müsned olsun bunların rivayetlerine itimat edileceği, mâsum imamla ashâb-ı icmâ arasındaki râvilerin mechûl veya mühmel olmasına dikkat edilmeyeceğidir. Bununla beraber Hûî, ashâb-ı icmânın zayıf râvilerden de rivayette bulduklarından hareketle bu görüşü reddetmiştir.¹⁰⁹

Ashâb-ı icmânın doğrudan mâsum imamdan almayıp başkaları vasıtasıyla mâsumdan rivayetlerinin çok az olduğu, ayrıca bazı zayıf râvilerin ashâb-ı icmâdan rivayette buldukları kaydedilmiştir. Meselâ ashâb-ı icmâ, zayıf kabul edilen Amr b. Şimr'den rivayette bulunmuştur. Şöyle ki Muhammed b. Yakub, ashâb-ı icmâdan olan Hammad b. İsâ' kanalıyla Amr b. Şimr'den¹¹⁰ hadis nakletmiştir. Keza İmam Musâ el-Kâzım ve İmam Ali er-Rızâ'nın ashâbından İbn Mâhbûb, zayıf bir râvi olan Amr b. Şimr'den hadis nakletmiştir.¹¹¹ Ashâb-ı icmâ arasında yer alan Yunus b. Abdirrahman¹¹² ve Abdullah b. Muğîre, aynı râviden hadis nakledenlerdendir.¹¹³

Çağdaş Şîî müelliflerden Haydar Hubbullah, Keşşî'nin ashâb-ı icmâ hakkındaki üç ifadesini (nas) esas alarak meseleyi örnek bir isnad üzerinde izah etmiş ve şöyle özetlemiştir:

İsnaddaki zayıflık, isnadda tanınmayan râvi(ler)nin olması (cehâlet) ve ashâb-ı icmâdan olan râvilerle mâsum imam arasındaki isnaddaki başka bir kusur, isnada zarar vermez. Burada önemli olan rivayetin senedinde bu râvilerin yer alıp almadığının tespit edilmesidir. Meselâ Şeyh Müfid > Ahmed b. Muhammed > Babası > Sa'd b. Abdullah > Ahmed b. Muhammed b. İsâ > Hasan b. Ali İbn Faddâl > Abdullah b. Bekir > Ömer b. Hanzala... > Mâsum İmam isnadı üzerinden değerlendirecek olursak yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde sıhhati veya zayıflığı açısından hadisin senedini iki kısma ayırmak gerekmektedir:

1. Her bir râvi sika olduğundan (takvîm) [çünkü Hasan b. Ali İbn Faddâl ashâb-ı icmâdan olan Abdullah b. Bekir'den nakletmişir, Abdullah b. Bekir zaten sikadır] isnadın mâsum imamdan Hasan b. Ali İbn Faddâl'a kadar olan kısmı araştırılmaz; bununla beraber isnadda ashâb-ı icmâdan birinin olması, bize bunların dışındakilerin yer aldığı isnadın diğer kısmının sahih olduğunu söyleme imkânı vermez. İsnadın diğer kısmında yer alan Abdullah b. Bekir ve Ömer b. Hanzala'ya gelince, ashâb-ı icmâdan olduğu için Abdullah b. Bekir sikadır. Râvinin kendisi (yani bu örnekte meselâ Hanzala) zayıf ve mechûl bile olsa, sikadan (bu örnekte Abdullah b. Bekir'den) nakledilen bir haber olduğundan Hanzala'nın haberi ile amel edilir. Yukarıda zikrettiğimiz Keşşî'ye ait üç görüşten dolayı ashâb-ı icmânın içinde yer aldığı bir isnad sıhhat bakımından araştırılmaz. Çünkü *asâbe*, ashâb-ı icmânın sahih diye naklettiklerini sahih kabul etmede icmâ etmiştir,

¹⁰⁹ Hûî, Mu'cemü ricâlî'l-hadîs, I, 73; Celâli, Dirâyetü'l-hadîs, s. 358.

¹¹⁰ Bk. Küleynî, el-Kâfi, I, 180.

¹¹¹ Bk. Küleynî, el-Kâfi, II, 76.

¹¹² Bk. Küleynî, el-Kâfi, II, 70.

¹¹³ Bk. Küleynî, el-Kâfi, VI, 187.

dolayısıyla isnaddaki ashâb-ı icmâdan mâsum imama kadar olan kısımdaki râviler tetkik dışıdır. Ashâb-ı icmâdan musannife kadar olan kısma (isnadın mübtedası) gelince, râviler sika ise rivayet sahih kabul edilir, sika değilse verdikleri haber sahih sayılmaz. Bu, ashâb-ı icmâ hakkındaki iki görüşten metnin yani hadisin sahih olduğu görüşünü benimseyen âlimlere göredir.¹¹⁴ Görüldüğü gibi Keşşî'nin naklettiği üç ifadeden hareketle “râvilerin tevsîkini değil” “rivayetin tevsikini” yani rivayetin (metnin) sahih olduğunu anlayan yukarıda isimleri zikredilen âlimlerin değerlendirmesi dikkate alındığında bu bize ricâle değil hadisin tevsikine dair bir kaide sunmaktadır.¹¹⁵

2. Bazı âlimler ise Keşşî'nin mezkûr üç ifadesinden hadisin/metnin değil bu râvilerden böyle bir haberin nakledilmiş olduğunun ve sudûrunun (rivayet olgusu) kesin olduğunu anlamaktadır. Yukarıdaki örnek olarak zikrettiğimiz isnada dönecek olursak bu görüşü benimseyenlere göre, ashâb-ı icmâdan olan Abdullah b. Bekir'in Hanzala'dan rivayette bulunmuş olduğu tasdik edilmiş olur. Bu hüküm, isnaddaki diğer râvilerin değil sadece ashâb-ı icmânın sika olduğunu gösterir; zira asâbenin icmâsı, ashâb-ı icmânın sika olduğuna yöneliktir. Yukarıda da vurgulandığı üzere *Tashîhu mâ yasihhu anhum* tâbiri bize mervî ile ilgili değil râvilerle (ricâl) ilgili bir kaide vermektedir. Buna göre ashâb-ı icmâdan olan râvi hariç, ister öncesinde ister sonrasında olsun, seneddeki bütün râvileri araştırmak gerekir. Hadisin isnadında ashâb-ı icmâdan biri var diye diğer râviler sika kabul edilmez, ancak râvinin kendisi sika ise rivayeti sabit kabul edilir. Sonuç olarak *tashîhu mâ yasihhu anhüm* kaidesi, yukarıdaki isnadda sadece Abdullah b. Bekir'in sika olduğunu gösterir. Dolayısıyla ashâb-ı icmâdan birinin olması hadisi sahih yapmaz.¹¹⁶

Kaydettiğimiz bilgileri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Hûf'nin üçüncü bir görüş olarak kaydettiği dikkate alınmazsa, esas itibariyle *tashîhu mâ yasihhu anhum* ifadesinden hadisin/mervînin veya sadece ashâb-ı icmâdan olan râvinin sika kabul edildiği ve onun rivayette bulunmuş olduğunun tasdiki şeklinde iki farklı görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Gureyfi'nin dikkat çektiği gibi, mezkûr tâbirden mervînin tasdikini anlayanlar, isnaddaki diğer râvilere bakılmaksızın ashâb-ı icmânın naklettiklerinin sahih kabul edileceği kanaatine sahip olmuşlardır. Onlara göre isnadda söz konusu râvilerden birinin bulunması, bunlar sika râvilerden rivayette buldukları için bütün isnadı sahih hâle getirmektedir.

Diğer yandan İbn Şehraşûb, Şeyh Abdullah et-Tusterî, Feyz el-Kâşânî, Mirzâ Abdullah, Seyyid Hûf gibi ulemânın savunduğu diğer görüş ise bu tâbirin tashih ifade ettiği ya da isnaddaki bütün râvilerin değil, kimlerin bu sayıya dâhil olduğunda ihtilaf olsa da, sadece on sekiz râvinin tevsik edildiği, ashâb-ı icmâdan olmayan râvilerin durumunun araştırılacağı, dolayısıyla çıkan sonuca göre muamele edileceği şeklindedir. Öyle ki râvi sika ise rivayet sabit olur, değilse buna

¹¹⁴Şehîdî's-Sânî, Hur el-Âmilî, Şeyh Bâhâî el-Âmilî (1130/1620), Allâme el-Meclisî (ö. 1111/1699) gibi.

Bk. Hubbullah, Durûs temhîdiyye, s.108.

¹¹⁵ Hubbullah, Durûs temhîdiyye, s.107-108.

¹¹⁶ Hubbullah, Durûs temhîdiyye, s.108.

göre işlem yapılır.¹¹⁷ Zira ilk derecedeki râviler çoğunlukla doğrudan mâsum imamlardan rivayette bulunsalar da onların bazen meçhul ve zayıf râvilerden rivayette bulunmuş olmaları¹¹⁸ isnadların tek bir kişi sebebiyle sahih kabul edilmesini problemli kılmaktadır. Rivayetlerin sıhhatini tespitinde senedin tetkik edilmesi, cerh ve ta'dil ilmi sayesinde mümkündür. *Tashîhu mâ yashîhu anhum* kaidesi gereğince tek bir râvi sebebiyle isnaddaki bütün râvilerin tevsik edilmesi görüşü benimsenecek olursa söz konusu isnadlarda bu ilim işlevsiz kalmaktadır. Hâlbuki ashâb-ı icmâ, zayıf ve meçhul râvilerden de hadis rivayet etmiştir. Ayrıca ilk tabakada (el-Bâkır'ın râvileri) yer alan râvilerin çoğu kere doğrudan mâsum imamdan naklettikleri gibi imamın ashâbından olan râvilerden nakilde buldukları, diğer iki tabakanın (es-Sâdık ile Mûsâ el-Kâzım ve Ali er-Rızâ'nın râvileri) ise imamdan vasıtalı olarak rivayetlerinin daha çok olduğu¹¹⁹ dikkate alınmalıdır, Şu hâlde yukarıda ayrıntılı olarak ele aldığımız iki görüş arasında sadece ashâb-ı icmâdan olan râvinin sika kabul edilmesi, yani "rivayet olgusu"nun tasdik edilmesi görüşü daha isabetli gözükmektedir.

3. Ashâb-ı İcmânın Rivayetlerinin Sahih Kabul Edilmesinin Sebepleri

Belli şartlarla da olsa, isnadında ashâb-ı icmâdan birinin yer aldığı rivayetlerin tamamının niçin sahih kabul edildiği cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Bu mesele, Şîa hadis anlayışı ile yakından ilgilidir. Şîa'nın kabul ettiği hadislerin büyük bir ekseriyetinin mâsum imamlara dayandığı, bunlar içinde beşinci imam Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır, altıncı imam Ebû Abdullah Ca'fer es-Sâdık'ın ağırlığı teşkil ettiği bilinmektedir.¹²⁰ Bunları yedinci imam Ebû İbrahim Ebü'l-Hasan Mûsâ el-Kâzım (ö.183/799) izlemektedir. Ashâb-ı icmâ söz konusu *ahbârı*, ya "doğrudan" ya da "şeyhleri vasıtasıyla" imamlardan rivayet eden râvilerdir.

Ashâb-ı icmâ, Şîi hadis kaynaklarında yer alan isnadlarda önemli bir yer tutmaktadır. Bir benzetme ile ifade etmek gerekirse Ehl-i sünnet'te *müksirûn* ne ise Şîa'da ashâb-ı icmâ odur. Dahası Şîa'da neredeyse ahkâma dair bütün rivayetler onların kanalıyla gelmektedir. Ashâb-ı icmânın rivayetleri ile amel edilir; zira dönemin imamı kendisi olmadığında bu râvilere müracaat edilmesini emretmiştir.¹²¹

Şîi ulemâ, mâsum ve *muhaddes* (ilhama mazhar) kabul ettikleri¹²² ve ihtiyaç duydukları ilmin kendilerine ilahî olarak öğretildiği¹²³ mâsum imamların *ahbârını* Resûlullah'ın hadisleriyle aynı derecede merfu ve makbul kabul ettiklerinden¹²⁴ bir

¹¹⁷ Gureyfi, Kavâidu'l-hadîs, s. 47; Hubbullah, Durûs temhîdiyye, s. 108.

¹¹⁸ Bk. Şeyh et-Tûsî'nin Fihrist'inde naklettiğine göre, Yunus b. Abdurrahman, Amr b. Cemî' el-Ezdî el-Basrî'nin kitabını rivayet etmiştir. Bk. Tûsî, Fihrist, s. 180, no: 488. Oysa Necâşî, Amr b. Cumey el-Ezdî el-Basrî'yi zayıf saymıştır. Bk. Necâşî, Ricâl, s. 267.

¹¹⁹ Sübhânî, Külliyyât, s. 193.

¹²⁰ Muzaffer, Usûlü'l-fikh, II, 55.

¹²¹ Mâmekânî, Mikbâsü'l-hidâye, I, 439.

¹²² Saffâr, Besâiru'd-deracât, s. 359-360; Küleynî, el-Kâfi, I, 161; Sadûk, Uyûnü ahbâri'r-Ridâ, I, 60.

¹²³ Saffâr, Besâiru'd-deracât, s. 355; Küleynî, el-Kâfi, I, 153.

¹²⁴ Küleynî, el-Kâfi, I, 31.

sözün veya fiilin imamdan sâdır olduğunun bilinmesi, karinelerle de destekleniyorsa, hücciyet ifade etmesi bakımından yeterlidir.¹²⁵ İmamdan nakledenler sika kabul edildiği takdirde, hem kaynak hem de güvenilirlik bakımından ahbâr garanti altına alınmış olmaktadır. Şîa inanç sistemini büyük ölçüde imamlara nisbet edilen ahbâr oluşturmaktadır. Bunlarda yer alan esaslara göre Kur'ân tefsirinden tutun da imâmet, imamların bilgi kaynakları ve mâsumiyetleri, dindeki rolleri vb. ilkeler, fikhî ahkâm hep imamlara nisbet edilen ahbârla temellendirilmiştir. Zira Kur'ân'da, indî tevillere başvurulmaksızın Şîa'nın söz konusu itikat esaslarına açık bir şekilde delil teşkil eden âyet bulunmamaktadır. Ne var ki akıl almaz tevillerle pek çok âyet Ehl-i beyt ve imamlar merkezli olarak yorumlanabilmiştir.

Akılda tutulması gereken diğer bir mesele, Şîa'da sahihten kastedilen her zaman terim anlamı değil, bir haberle Şîf ulemânın amel etmiş olmasıdır. Başka bir ifade ile bir haberle amel edilmiş olması onu sahih yapmaktadır. Buna bağlı olarak sahihten ne anlaşılacağı ve sahihin tanımı değişebilmektedir. Ancak problem, ashâb-ı icmâ ile mâsum imam arasındaki isnadın, râviler kim olursa olsun, sıhhatinin araştırılmayacağı meselesindedir. Yukarıdaki tartışmalardan anlaşılacağı üzere, bütün Şîf ulemânın görüşü değilse de isnadların mürsel, mevkuf veya maktu olmasının ya da râvilerinin güvenilir olup olmamasının önemin olmadığı görüşünü benimseyenler, bununla söz konusu kişilerin içinde yer aldığı isnadların otomatik olarak sıhhat kazandığını söylemiş olmaktadır. Yukarıda da vurguladığımız gibi ashâb-ı icmânın içinde yer aldığı isnadların nasıl rivayet edilirse edilsin sahih kabul edilip araştırılmaması, isnad tenkidine gerek olmadığı anlamına gelir ki bu isabetli bir değerlendirme değildir. Zira bu durum, ricâl ve cerh ve ta'dîl ilmini¹²⁶ gereksiz hâle getirmektedir.

Bu bilgiler çerçevesinde ashâb-ı icmânın kendilerinin ya da rivayetlerinin sahih kabul edilmesinin sebepleri dört maddede özetlenebilir.

1. İmamların *ahbârı* ashâb-ı icmâ sayesinde nakledilmektedir. Nitekim Ca'fer es-Sâdik "Zürare olmasa Muhammed el-Bakır'ın hadislerine vakıf olamazdık."¹²⁷ diyerek bu gerçeğe vurgu yapmıştır.

2. Ehl-i sünnet'te dört mezhep imamı, *Kütüb-i Sitte* musannifleri Yayha b. Main, İshâk b Râhuye gibi ulemâ hadis ilmindeki yüce konumları ve şöhretleri sebebiyle nasıl araştırılmıyorsa, aynı şekilde İmâmiyye'de ashâb-ı icmânın tenkide tabi tutulmayacağı görüşünün benimsendiği anlaşılmaktadır.

3. Ashâb-ı icmânın Şîa hadis isnadı ve rivayetlerinde merkez ve medar konumunda oldukları anlaşılmaktadır; ayrıca bunlar çok hadis rivayet etmekle tanınmışlardır.

4. Ehl-i sünnet'in sahâbeyi *udûl* sayıp cerh ve ta'dîle tâbi tutmamalarına¹²⁸ benzer şekilde Şîa'nın ashâb-ı icmâyı tenkit dışında bıraktıkları anlaşılmaktadır.

¹²⁵ Âmilî, *Vusûlü'l-ahyâr*, I, 485. Geniş bilgi ve tartışmalar için bk. Kutluay, "İmâmiyye Şîası'na Göre Haber-i Vâhidin Hücciyeti Problemi", s. 70 vd.

¹²⁶ Geniş bilgi için bk. Kutluay, *İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dîl*, s. 148.

¹²⁷ Keşşî, *İhtiyaru marifeti'r-ricâl*, s. 345-383.

Önemli fark şudur ki Sünnî hadis usûlünde sahâbe hadis rivayeti açısından cerhe konu edilmese de onlardan birinin içinde yer aldığı isnad tenkit edilmez diye bir kaide bulunmamaktadır.

Sonuç

Şîa'ya göre İmam Muhammed el-Bâkır, Ca'fer es-Sâdık, Mûsâ el-Kâzım ve oğlu Ali er-Rızâ'nın ashâbından, ihtilaflı kişileri ya da kimlerin gruba dâhil olduğu dikkate alınmazsa, neticede her biri altı kişiden oluşan üç gruptaki toplam on sekiz kişiden müteşekkil âlimler topluluğu anlamındaki *ashâb-ı icmâ*, mezkûr imamlara ait bilhassa ahkâma dair *ahbârın* râvileridir. Söz konusu râviler, Şif isnadların bel kemiğini teşkil etmektedir. Şîa'da bunların sika sayıldığına ihtilaf yoktur; tartışma iki husustadır. Bunlardan ilki ashâb-ı icmânın tam olarak kaç kişi olduklarıdır. On sekiz kişiden oluştuğu ifade edilse de, bunlar içinde on altı kişinin ismi konusunda ittifak, bazı isimler konusunda ise ihtilaf edilmiştir. İhtilaflı kişileri de dâhil ederek ashâb-ı icmânın sayısını yirmi, yirmi iki ve yirmi üç şeklinde ifade eden âlimler vardır.

Ashâb-ı icmâ konusundaki ikinci tartışma, konu ile ilgili olarak kullanılan "Tashîhu mâ yasîhu anhüm" tâbirinde ortaya çıkmıştır. Bu tâbirle kastedilenin ashâb-ı icmânın mâsum imamlardan rivayette bulduklarının tasdiki ve kendilerinin sika kabul edilmesi mi, yoksa bunların rivayet ettikleri hadislerin (mervî) mi sahih kabul edileceği tartışılmıştır. Sorun mezkûr ibaredeki *mâ* edatıyla neyin kastedildiğinde düğümlenmektedir.

Bu konudaki ilk görüşe göre *tashîhu mâ yasîhu anhüm* tâbirinden maksat, sika olmaları sebebiyle ashâb-ı icmânın hikâye ettiklerinin (tehaddüs) tasdik edilmesi ve sadece kendilerinin sika kabul edilmesidir. Bu durumda ashâb-ı icmânın zayıf ve meçhul râvilerden de rivayette buldukları dikkate alınarak isnatlardaki diğer râvilerin araştırılacağı, cerh ve ta'dîle tâbi tutulacağı söylenebilir. İbn Şehrâşub el-Mâzenderânî, İbn Dâvud el-Hillî, Ebû Ali diye tanınan Muhammed b. İsmail, Allâme Hillî, Muhakkık eş-Şefetî, el-Feyzû'l-Kâşânî, Mirza Abdullah ve Sübhânî gibi âlimler bu görüşü benimsemişlerdir.

İkinci görüş ise hadisin kendisinin (mervî) tasdik edilmesini, dolayısıyla imamlardan rivayetin sâdır olduğu şeklindedir. Bunu savunan âlimler arasında Şehîdû's-Sânî, el-Hur el-Âmilî, Şeyh Bâhâî el-Âmilî, Allâme el-Meclisî, Muhaddis Nûrî, Muhammed Bâkır el-Bihbehânî, Muhakkık Dâmad, ve çağdaş âlimlerden Seyyid Mehdi Tabatabâî gibi âlimler bulunmaktadır.¹²⁹ Bu görüşü benimseyenlere göre ashâb-ı icmânın içinde yer aldığı bir isnad muteber kabul edilir; isnadın mevkuf, mürsel vb. olmasının, râvilerin tanınmamasının ve zayıf olmasının pek önemi yoktur. İsnadında ashâb-ı icmâdan birinin yer aldığı rivayetlerle amel edilir.

Araştırmamızdan ortaya çıkan netice ve bu ikisi arasında daha isabetli bulunduğumuz görüş, "Tashîhu mâ yasîhu anhüm" tâbirinden maksadın ashâb-ı icmânın rivayet ettikleri hadislerin değil, kendilerinin sika olduğu ve imamlardan

→

¹²⁸ Kutluay, "İmâmîyye Şîası'na Göre Sahâbenin Adaleti Problemi", s. 75-114.

¹²⁹ Mirzâ Hüseyin, Müstedrekü'l-vesâil, VII, 22; Sübhânî, Külliyyât, s. 190.

rivayette bulunmuş olduklarının tasdik edilmesidir. Zira içinde ashâb-ı icmâdan bir râvinin yer aldığı bir isnadın onun sayesinde, olduğu gibi sağlam kabul edilmesi, diğer râvilerin sika sayılması ve metnin sahih kabul edilmesi ashâb-ı icmânın bütün rivayetlerinin tasdiki anlamına gelir ki bu durum "râvi tenkidi"ni tartışmalı hâle getirmektedir. Ayrıca isnadda ashâb-ı icmânın yer alması, rivayetin bir şekilde ona dayandırılması rivayetin sıhhati için kâfi demektir. Hâlbuki söz konusu kişiler mâsum imamlardan rivayette buldukları gibi zayıf ve meçhul kişilerden de rivayette bulunmuşlardır. Sorun, ashâb-ı icmâyı oluşturan râvilerin sika kabul edilmesi olmayıp, onların rivayet ettikleri hadislerin sadece tek bir kritere bakarak sahih sayılması, onlardan birinin içinde yer aldığı isnadın ve söz konusu isnaddaki diğer râvilerin de tevsik edilmesidir. Şeyh et-Tûsî'nin de belirttiği üzere, ashâb-ı icmânın her naklettiklerinin değil, ancak karinelerle desteklenen haberlerin sahih sayılması ve bunlarla amel etmenin gerektiği görüşü daha isabetli görünmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında, ashâb-ı icmâ ve "Tashîhu mâ yasîhu anhüm" prensibinin Şîa isnad sistemi içinde ve ahkâma dair rivayetler bağlamında önemli bir yerinin olduğu, gaybet-i suğrâ dönemini müteakip mâsum imamlara nisbet edilen *ahbârı* tevsik maksatlı olarak ihdas edildiği, ashâb-ı icmâ kanalıyla gelen rivayetlerin ve bunlara yer veren kaynakların güvenilirliğini sağlamaya hizmet ettiği sonucu çıkmaktadır.

Kaynakça

- Âmilî, Şeyhül-İslâm İzzüddîn, el-Hüseyn b. Abdüssamed el-Hârîsî el-Hemedânî el-Âmilî (ö. 984/1576), *Vusûlü'l-ahyâr ilâ usûli'l-ahbâr* (thk. Seyyid Muhammed Rıza el-Hüseynî el-Celâlî) Resâil fi dirâyeti'l-hadis içinde I-II (haz. Ebü'l-Fazl el-Hâfizayân Bâbulî), Dârü'l-hadis, Kum 1424/2003.
- Bihbehânî, Muhammed el-Bâkır el-Vahid (ö.1205/1790), *Risâletü'l-icthâd ve'l-ahbâr* (Risâletü'l-usûliyye içinde thk. Müessesetü'llâmetü'l-Müceddidü'l-Vahidü'l-Bihbehânî), Kum, 1416/1995.
- Celâlî, Seyyid Muhammed Hüseyin el-Hüseynî, *Dirâyetü'l-hadis* (thk. Seyyid Muhammed Cevad el-Hüseynî), Müessesetü'l-a'lâmî li'l-matbûât, Beyrut 1435/2004.
- Demirel, Serdar, *Ulûmü'l-hadis beyne ehli's-sünne ve'l-cemââh ve's-Şîati'l-İmâmîyye el-İsnâ Aşariyye*, International Islamic University of Malaysia (IIUM), IIUM Press 2009.
- Eren, Mehmet, *Şîa'da Ricâl İlmi*, Konya 2010.
- Fadlî, Abdülhâdî, *Usûlü'l-hadis*, Merkezü'l-gadîr, Beyrut 1430/2009.
- , *Usûlü ilmi'r-ricâl*, Merkezü'l-gadîr, Câmîatü'l-Âlemîyyeti li'l-lûmi'l-İslâmiyye, Dârü'n-Nasr, Londra ve Beyrut 1414/1994.
- Gureyfi, Âyetullah es-Seyyid Muhyiddin el-Musevî, *Kavâidü'l-hadis*, Dârü'l-edvâ, Beyrut 1986/1406; diğer nüsha *Kavâidu'l-hadis* (I-III) (thk. Seyyid Muhammed Rıza es-Seyyid Muhyiddin el-Musevî) Müessesetü Seyyide Mâsume, Kum 1429/2008.
- Hâirî, el-Mâzendârânî, Ebü Ali Muhammed b. İsmail (ö.1081/1670), *Münteha'l-makâl*, İnan 1302; ikinci nüsha thk. Müessesetü Dâri Âli Beyt li İhyâi Türâs, Beyrut 1419/1998.
- Hubbullah, Haydar, *Durûsün temhidîyyetün fi târîhi ilmi'-ricâl inde'l-İmâmîyye*, Dârü fikih'l-İslâmî el-Muâsir, 1433/2012.
- Hûî, Âyetullah Ebü'l-Kâsım b. Ali Ekber b. Haşim el-Müsevî (ö. 1413/1992), *Mu'cemü ricâlil-hadis ve tafsîli tabakâti'r-rüvât*, Necef 1392/1972.
- Hur el-Âmilî, Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî (ö.1104/1692), *Vesâilu's-Şîa ilâ tahsil mesâilî's-şerîa*, (thk. Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâlî), Müessesetü Âli Beyt li İhyâit-türâs, Kum 1414/1993.
- İbn Dâvûd, Hasan b. Ali, (ö. 707/1307?) *Ricâl* (nşr. Muhammed Sâdık Bahru'l-Ulûm), Necef 1972.
- Keşşî, *Ricâlü Keşşî*, (Tûsî, *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl/Ricâl, Ricâlü Keşşî gibi* adlarla da tanınır, thk. Hasan Mustafavî), Danişgâh-ı Meşhed, Meşhed 1348/1929.
- Kuhbâî, Şeyh İnâyetullah (ö. 993/1526), *Mecmau'r-ricâl*, İnan 1384/ 1964.
- Kutluay, İbrahim, *İmâmîyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dîl*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.

- , "İmâmîyye Şıası'na Göre Sahâbenin Adaleti Problemi", *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe Sempozyumu II*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İslami İlimler Araştırma Vakfı, 25-26 Nisan 2015.
- , "İmâmîyye Şıası'na Göre Haber-i Vâhidin Hücciyeti Problemi -Şeyhü't-Tâife et-Tûsi Özelinde", Marife, Yaz 2014, s. 63-84.
- Kuzudişli, Bekir, *Şıa'da Hadis Rivayeti ve İsnad*, BSR Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Küleyni, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub (ö. 329/939), *el-Kâfi*, Menşurâti'l-fecr, Beyrut 1428/2003.
- Mâmekânî, Abdullah b. Muhammed Hasan (ö.1351/1932), *Mikbâsu'l-hidâye fî ilmi'd-dirâye* (thk. Muhammed Rıza el-Mâmakânî), Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi Türâs, Beyrut 1428/2007.
- , *el-Fevâidü'r-ricâliyye min tenkîhi'l-makâl fî ilmi'r-ricâl* (thk. Muhammed Rıza el-Mâmakânî), Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi Türâs, Beyrut 1431/2010.
- , *Tenkîhu'l-makâl fî ahvâli'r-ricâl*, Necef 1932.
- Molla Abdürrezzâk b. Ali Rıza el-Hâirî el-İsfehânî el-Hemedânî (ö. 1383/1964), *el-Vecîze fî ilmi dirâyeti'l-hadis* (thk. Rıza Kabadlu, *Resâil fî dirâyeti'l-hadis* içinde, haz. Ebül-Fadl Hâfiziyanî'l-Bâbulî), Dârü'l-hadis, Kum 1424/2003.
- Muzaffer, Muhammed Rıza, *Usûlü'l-fikh, Dârü't-Taaruf*, Beyrut 1983.
- Nasîrâbâdî, es-Seyyid Ali Muhammed el-Hindî (ö.1312/1895), *el-Cevheretü'l-azîze fî şerhi'l-vecîze* (thk. Muhammed el-Bereket ve Ni'metullah el-Celîlî, *Resâil fî dirâyeti'l-hadis* içinde, haz. Ebül-Fadl Hâfiziyanî'l-Bâbulî), Dârü'l-hadis, Kum 1424/2003.
- Necâşi, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Abbas (ö. 450/1058), *Ricâlü'n-Necâşi*, Şeriketü'l-ilmî li'l-matbûât, Beyrut 1431/2010.
- Nûrî, Muhaddis Nûrî Mirza Huseyn (ö. 1320/1902), *Müstedrekü'l-vesâil ve müstenbetü'l-mesâil*, Beyrut 1987; Tahran 1321.
- , *Hâtimetü Müstedreki'l-vesâil*, thk. Müessesetü Âli'l-beyt li İhyâi't-türâs, ty.
- Özpinar, Ömer, *Şıa Hadis Tarihinin Teşekkül Dönemi, Sebepler ve Sonuçlar*, Aybil Yayınları, Konya 2014.
- Sadûk, Ebû Ca'fer Şeyh *Sadûk* Muhammed b. Ali b. Hüseyin (ö. 381/991) *Men la yahduruhü'l-fakîh*, Müessesetü âlemi li'l-matbûât, Beyrut 1406/1986.
- Saffâr, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferruh es-Saffar el-Kummî, *Besâirü'd-derecât*, Şeriketü'l-ilmî li'l-matbûât, Beyrût, 1431/2010.
- Sâhibü'l-Meâlim, Hasan b. Zeynüddîn Şehîd es-Sânî (ö.1010/1601), *Münteka'l-cümân*, İran 1379.
- Sübhânî, Ca'fer b. Muhammed b. Hüseyin, *Külliyâtu fî ilmi'r-ricâl*, Müessesetü İmâmî's-Sâdık, Kum 1390/1970.
- , *Usûlü'l-hadis ve'l-ahkâm fî ilmi'd-dirâye*, Dârü'l-Edvâ, Beyrut 1425/2004.
- Şehîdüs-Sânî, Zeynüddin b. Ali (ö. 965/1557), *er-Riâye fî ilmi'd-dirâye* (thk. Abdülhüseyin Muhammed Ali), el-Hizânetü'l-âlemiyye li'l-mahtûtâti'l-İslâmiyye, Kum 1433/2012.
- Şeriatmedâr, Mevlâ Refî' b. Ali el-Cilânî er-Rüşti (ö. 1292/1875), *Risâle fî ilmi'd-dirâye*, (thk. Seyyid Hasan el-Hüseyinî âli'l-müceddid eş-Şirâzî, *Resâil fî dirâyeti'l-hadis* içinde, haz. Ebül-Fadl Hâfiziyanî'l-Bâbulî, Dârü'l-hadis, Kum 1424/2003.
- Topgül, Muhammed Enes, *Erken Dönem Şii Ricâl İlmî: Keşşi Örneği*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali (ö. 460/1067), *el-Fihrist*, Müessesetü'l-vefâ, Beyrut 1403/1983.
- , *Tehzîbü'l-ahkâm* (thk. es-Seyyid Hasan Horsan) Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Tahran 1944.
- , *İhtiyâru ma'rifeti'r-ricâl/Ricâlü Keşşi* (thk. Hasan Mustafavî) Danişgâh-ı Meşhed, Meşhed 1348/1929.
- , *el-İstîbsâr fî mâ uhtulife mine'l-ahbâr*, Mahtûtâti Kâşifi'l-Gitâ, Necef 1375/1955.
- , *el-Uddetü'l-usûl fî usûli'l-fikh*, el-Matabatü's-sitâre, Kum 1417.
- Tusterî, Muhammed Takî (ö. 1415/1995), *Kâmusu'r-ricâl*, Tahran 1386.
- el-Usûlü sittete aşara, Dârü's-şibsterî li'l-matbûât, Kum ty.
- Utaridî, Şeyh Azîzullah, *Müsnedü İmam Rıza*, Mu'temeru âlemi li'l-İmâm er-Rızâ, 1406.